

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Педагогічний факультет
Кафедра початкової освіти та освітніх інновацій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему

«СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ ДІТЕЙ ВПО У ЗАКЛАДИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ»

(на прикладі Івано-Франківської області)»

Виконала здобувачка вищої освіти
ОПП «Початкова освіта»,
спеціальності 013 Початкова освіта
групи ПОзм - 21
Захарук Яна Романівна

Науковий керівник: **Будник О. Б.**,
доктор педагогічних наук, професор

Рецензент: **Ворощук О.Д.**,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки та
соціальної роботи, Карпатський
національний університет імені Василя
Стефаника

Івано-Франківськ – 2025 р.

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота присвячена обґрунтуванню теоретичних і методичних питань, що стосуються соціалізації та інтеграції дітей ВПО у заклади початкової освіти (на прикладі Івано-Франківської області) в умовах війни в Україні.

Об'єкт дослідження – освітній процес у початковій школі.

Предмет дослідження – організаційно-методичне забезпечення ефективної соціалізації та інтеграції першокласників із родин ВПО в освітньому середовищі початкової школи.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-методичне забезпечення ефективної соціалізації та інтеграції дітей із родин ВПО у середовищі сучасної початкової школи.

Перший розділ присвячений теоретичним засадам соціалізації першокласників до шкільного життя та специфіці інтеграції дітей ВПО у заклади початкової освіти Івано-Франківщини в умовах воєнного стану.

У другому розділі подано результати дослідно-експериментальної роботи щодо апробації організаційно-методичного забезпечення ефективної соціалізації та інтеграції першокласників в умовах ЗЗСО, виокремлено ефективні педагогічні засоби для стимулювання навчально-пізнавальних інтересів та подолання травми війни дітей із родин ВПО.

У висновках обґрунтовано основні теоретичні та емпіричні результати дослідження щодо перевірки ефективності організаційно-методичне забезпечення ефективної соціалізації та інтеграції першокласників із родин ВПО в освітньому середовищі початкової школи в умовах війни в Україні.

Ключові слова: соціалізація, інтеграція, початкова школа, освіта під час війни, внутрішньо переміщені особи (ВПО), Івано-Франківська область.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВПО – внутрішньо переміщені особи

ЗЗСО – заклади загальної середньої освіти

НУШ – Нова українська школа

КК – контрольний клас

ЕК – експериментальний клас

З М І С Т

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	10
1.1. Концепції соціалізації у руслі педагогічної науки.....	10
1.2. Специфіка інтеграції дітей ВПО у заклади початкової освіти Івано-Франківщини.....	17
1.3. Напрями соціалізації першокласників (ВПО) у середовищі ЗЗСО.....	26
Висновки до першого розділу.....	37
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ВПО В СЕРЕДОВИЩІ ЗЗСО	39
2.1. Організаційно-методичні засади дослідно-експериментальної роботи.....	39
2.2. Ефективні педагогічні засоби для стимулювання навчально-пізнавальних інтересів та подолання травми війни першокласників з родин ВПО.....	46
2.3. Психоемоційна регуляція як умова успішної соціалізації та інтеграції дітей ВПО у ЗЗСО Івано-Франківщини.....	54
2.4. Результати педагогічного експерименту.....	65
Висновки до другого розділу.....	70
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Збройна агресія російської федерації проти України та тимчасова окупація частини української території спричинили масштабні руйнування житлового фонду, а також стали причиною порушення основних прав людини – права на життя, здоров'я, гідність, недоторканність і безпеку. З початку повномасштабної війни сотні тисяч українців були змушені залишити свої домівки, ставши внутрішньо переміщеними особами (ВПО) [49].

За інформацією Інформаційно-обчислювального центру Міністерства соціальної політики України, станом на 18 березня 2024 року в країні офіційно зареєстровано 4,9 мільйона внутрішньо переміщених осіб [13]. Із них майже 21% (приблизно 997 тисяч осіб) становлять діти віком до 18 років. Саме діти найбільше стикаються з труднощами соціального та психоемоційного характеру, які виникають через зміну місця проживання й втрату звичного соціального оточення через війну [9]. Найбільш вразливою віковою групою, за даним дослідження, є діти від 3 до 15 років. [48].

Поняття «внутрішньо переміщені особи» здебільшого трактують як «специфічну цільову групу реалізації міграційної політики, якій притаманні різноманітні ознаки, детерміновані особливими потребами, особистісними характеристиками та впливами зовнішнього середовища» [30]. Питання міграційної політики та процесів в Україні у світовому, регіональному чи національному вимірі висвітлено у працях Ю. Римаренка [44], напрями соціальної роботи з ВПО Я. Раєвської, К. Недря [30; 43].

Відповідно до оперативних даних, Івано-Франківська область прийняла понад 150 тисяч ВПО, які вимушено переїхали до нашого регіону, зазнавши фізичних і моральних травм. [40]. Соціалізація дітей ВПО у закладах початкової освіти Івано-Франківщини є важливим

аспектом забезпечення їхньої успішної інтеграції в нове середовище. Відповідно до даних, станом на 01.10.2024 року в Івано-Франківській області зареєстровано 31 554 дитини з числа ВПО, що підкреслює актуальність питання їхньої адаптації в освітніх закладах [Там само]. У дітей із числа ВПО часто спостерігаються психологічні труднощі, що виявляються у порушеннях психоемоційного стану, зниженні здатності до ефективного спілкування, підвищеній дратівливості, тривожності, агресивності, недовірі до оточення, а також у почутті самотності, ізольованості та меншовартості [9]. Такі стани ускладнюють процес соціалізації, негативно впливають на освітній процес, можуть спричинити порушення шкільної дисципліни та проблеми в навчанні, що загалом ускладнює формування особистості дитини [27]. Однією з важливих проблем, що тісно пов'язана з порушенням психоемоційного балансу, є ресоціалізація дитини [48]. У випадку повної зміни місця проживання особливо актуальним стає питання інтеграції в нове соціальне й освітнє середовище. Наймолодші, зокрема першокласники, стикаються з численними труднощами, серед яких і труднощі адаптаційного процесу й соціалізації в освітньому середовищі ЗЗСО, котрі природньо відчують стрес зі зміною динамічного стереотипу, тобто початку навчання у школі [47].

У сучасному педагогічному дискурсі проблематика соціалізації дитячої особистості молодшого шкільного віку набуває пріоритетного значення [22]. Ця тенденція зумовлена комплексом взаємопов'язаних чинників: динамічними трансформаціями соціального середовища розвитку дитини, поточними реформаційними процесами в освітній галузі [4], а також зростанням кількості соціально-педагогічних викликів. Освітні документи підкреслюють зміну парадигми функціонування освіти: її орієнтація зміщується від обслуговування державних інтересів до реалізації потреб індивіда, суспільства та соціальних спільнот.

Відповідно до цих нових методологічних підходів, фундаментальною метою освіти стає всебічний розвиток особистості [23].

Питання соціалізації та адаптації дітей до середовища закладу освіти у різних аспектах вивчали зарубіжні і вітчизняні вчені [3; 4; 5; 6; 7; 14; 15; 21; 22; 24; 33; 43; 53; 58; 62; 63]. Процес соціалізації починається в сім'ї, а потім значну роль у ньому відіграє школа. Заклад загальної середньої освіти (ЗЗСО) є другою за важливістю соціальною інституцією, що слугує моделлю суспільства, де дитина інтегрує отримані в сім'ї навички і засвоює соціально-культурний досвід. Як засвідчує аналіз наукової літератури [22; 23; 24; 52], питання соціалізації в цілому є дуже актуальним у добу розвитку цифрових технологій і відчуження дітей від спільноти, комунікації з однолітками. Для цього їх необхідно залучати до реальних взаємодій: з класом, рідними, дорослими, в групах тощо. У руслі нашого дослідження, тобто соціалізації дітей ВПО у освітнє середовище ЗЗСО, надзвичайно важливо: забезпечити її включеність дитини у значущі (корисні) соціальні взаємодії, гармонізувати взаємини дітей і дорослих на основі універсальних і реальних цінностей; збалансувати права дитини через взаємодію педагогічного керівництва та дитячого самоврядування. Тому, зважаючи на недостатню розробленість цієї проблеми як у теоретичному плані, так і в практичному, ми обрали тему кваліфікаційної роботи *«Соціалізація та інтеграція дітей ВПО у заклади початкової освіти (на прикладі Івано-Франківської області)»*.

Об'єкт дослідження – освітній процес у початковій школі.

Предмет дослідження – організаційно-методичне забезпечення ефективної соціалізації та інтеграції першокласників із родин ВПО в освітньому середовищі початкової школи.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-методичне забезпечення ефективної соціалізації та інтеграції дітей із родин ВПО у середовищі сучасної початкової школи.

Завдання дослідження:

1. Провести аналіз науково-педагогічної літератури з метою вивчення сучасного стану розробленості проблеми соціалізації та інтеграції молодших школярів у вітчизняній та зарубіжній теорії й практиці початкової школи.

2. Визначити особливості процесу соціалізації та інтеграції учнів 1-го класу та окреслити основні напрями їх реалізації в умовах воєнного стану.

3. Обґрунтувати добір діагностичного інструментарію і розробити методичні засади, що сприятимуть ефективній соціалізації першокласників ВПО в освітньому середовищі початкової школи.

4. Визначити ефективне організаційно-методичне забезпечення соціалізації та інтеграції у ЗЗСО дітей ВПО (учнів 1 класу) та здійснити їхню експериментальну перевірку в умовах сучасного освітнього процесу.

Апробація результатів дослідження. Апробація результатів дослідження. Ключові положення та результати дослідження були оприлюднені на Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи» (7-8 листопада 2024 р., Івано-Франківськ), під час засідань кафедри початкової освіти та освітніх інновацій Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Їх також було представлено на звітних наукових студентських конференціях, проведених як зазначеною кафедрою, так і Центром інноваційних освітніх технологій «PNU EcoSystem».

Публікації. Результати дослідження відображено у науковій статті в українсько-польському збірнику студентських наукових праць «Освітня інноватика» (за ред. проф. Будник О.Б.; Центр інноваційних освітніх технологій «PNU EcoSystem». Івано-Франківськ. Вип. 8. 2025).

Експериментальна база. Дослідження проводилося в рамках проекту

Кількість молодших школярів, які брали участь в дослідженні на базі
, – 47 дітей: 37 місцеві; 10 ВПО.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 2-х розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. У ній 14 рисунків і 3 таблиць.

РОЗДІЛ I

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1 Концепції соціалізації у руслі педагогічної науки

Поняття «соціалізація» є міждисциплінарною категорією, що активно застосовується у межах різних наукових напрямів, зокрема у філософії, соціології, психології, політології та педагогіці. Незважаючи на різноманіття наукових підходів, у більшості досліджень домінує спільна думка щодо ефективності процесу соціалізації та її залежності від сукупності зовнішніх і внутрішніх факторів [21-24].

Згідно з «Словником з педагогіки», *соціалізація* трактується як комплекс соціальних і психологічних процесів, завдяки яким індивід засвоює систему знань, норм і цінностей, що уможлиблюють його функціонування як повноправного члена суспільства [7]. Це також процес входження індивіда в соціальне середовище, опанування ним навичок практичної та теоретичної діяльності, а також трансформація реально існуючих відносин у якість особистості. Соціалізація охоплює як усвідомлені, контрольовані та цілеспрямовані дії, так і стихійні, спонтанні процеси, що опосередковано впливають на формування особистості [14]. Вона передбачає освоєння індивідом здатності до «адаптивної активності» і реалізується під впливом як цілеспрямованих педагогічних процесів (навчання, виховання) в освітніх установах, так і стихійних чинників (сім'я, неформальні групи, засоби масової інформації тощо) [31].

У наукових публікаціях знаходимо інформацію про стадії та механізми соціалізації. Так, Д. Смелзер виокремлює три ключові чинники, необхідні для успішної соціалізації: сподівання (очікування), зміна поведінки та прагнення відповідати цим сподіванням. Процес формування особистості, за його концепцією, відбувається на трьох стадіях [29]: а) стадія наслідування та копіювання: діти відтворюють поведінку дорослих; б)

ігрова стадія: діти усвідомлюють власну поведінку як виконання певної ролі; в) стадія групових ігор: діти навчаються розуміти очікування цілої групи людей щодо їхньої поведінки.

Крім того, важливо враховувати у вихованні питання наступності в цих процесах, зокрема коли йдеться про дошкільний і молодший шкільний вік [14]. Тому на наступному рисунку нами подано ознаки процесу соціалізації, що є дієвими для врахування у роботі вчителя початкових класів, коли йдеться про першокласника в школі (рис. 1.1).



Рис. 1.1. Ознаки процесу соціалізації.

Ресурс: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-faktori-vplivu-na-proces-socializaci-osobistosti-39556.html>

Французький психолог Ж. Піаже, розвиваючи ідею стадіального розвитку особистості, акцентує увагу на формуванні та подальшій реорганізації пізнавальних структур індивіда під впливом досвіду та соціальної взаємодії. Ці стадії послідовно змінюють одна одну: сенсорно-моторна (від народження до 2 років), операційна (від 2 до 7 років), стадія конкретних операцій (з 7 до 11 років) та стадія формальних операцій (з 12 до 15 років) [29].

Деякі вчені у галузі психології та соціології підкреслюють, що процес соціалізації триває протягом усього життя людини [29]. Водночас вони вирізняють соціалізацію дорослих та дітей за кількома аспектами. Соціалізація дорослих, як правило, більше спрямована на модифікацію зовнішньої поведінки, тоді як дитяча соціалізація значною мірою формує ціннісні орієнтації [24]. Крім того, соціалізація дорослих орієнтована на набуття конкретних навичок, тоді як соціалізація у дитинстві тісніше пов'язана з формуванням мотивації поведінки [22]. Отже, у контексті соціалізації учня, зокрема першокласника, особливого значення набуває врахування таких чинників, як мотивація до навчання в школі, пізнавальні інтереси та загальне прагнення до пізнавальної діяльності [27].

Процес соціалізації індивіда започатковується з перших років життя і завершується до періоду досягнення ним громадянської зрілості. Первинні елементи соціального досвіду людина отримує в сімейному колі [22]. Згодом естафету соціалізації переймає загальноосвітній заклад. Школа виступає другим за значимістю (після сім'ї) інститутом соціалізації та є для дитини «автентичною моделлю суспільства, ... набуті в сімейному середовищі задатки та навички соціального життя отримують тут новий соціальний контекст, ... дитині транслюється вся система соціальних вимог» [3].

Засвоєння соціального досвіду та готовність до його проактивного збагачення формуються шляхом інтеграції дітей та підлітків у реальні міжособистісні взаємодії: у сімейному оточенні, з дорослими, у мікрогрупах та ширших об'єднаннях [2], у відносинах з державою (репрезентованою, передусім, освітнім закладом), та зі світом – через взаємодію з природним середовищем та засобами масової інформації [4]. Аналізуючи з цих позицій мету нашої діяльності, ми ідентифікуємо її ключові компоненти, адекватні основним соціальним функціям, реалізованим людиною в життєдіяльності. До таких компонентів належить сформованість у здобувачів освіти готовності до: цивілізованих міжособистісних відносин та взаємодії у духовній сфері на засадах загальнолюдських цінностей [4] (рис. 1.2).

Початково практичні кроки з імплементації даного методологічного підходу до освітнього процесу, що ґрунтується на принципах поваги й розуміння особливих потреб дитини ВПО [54], дають підставу стверджувати, що її інтеграція у середовище ровесників та соціалізація в ЗЗСО буде здійснюватися більш результативно за умов: регулювання взаємин між дітьми та дорослими на засадах гармонізації загальнолюдських та реальних цінностей; гармонізації прав дитини на основі взаємозв'язку педагогічного керівництва та дитячого самоврядування; глибоко розуміння та емпатії родини ВПО а також психолого-педагогічного супроводу в разі потреби подолання травм війни [47].

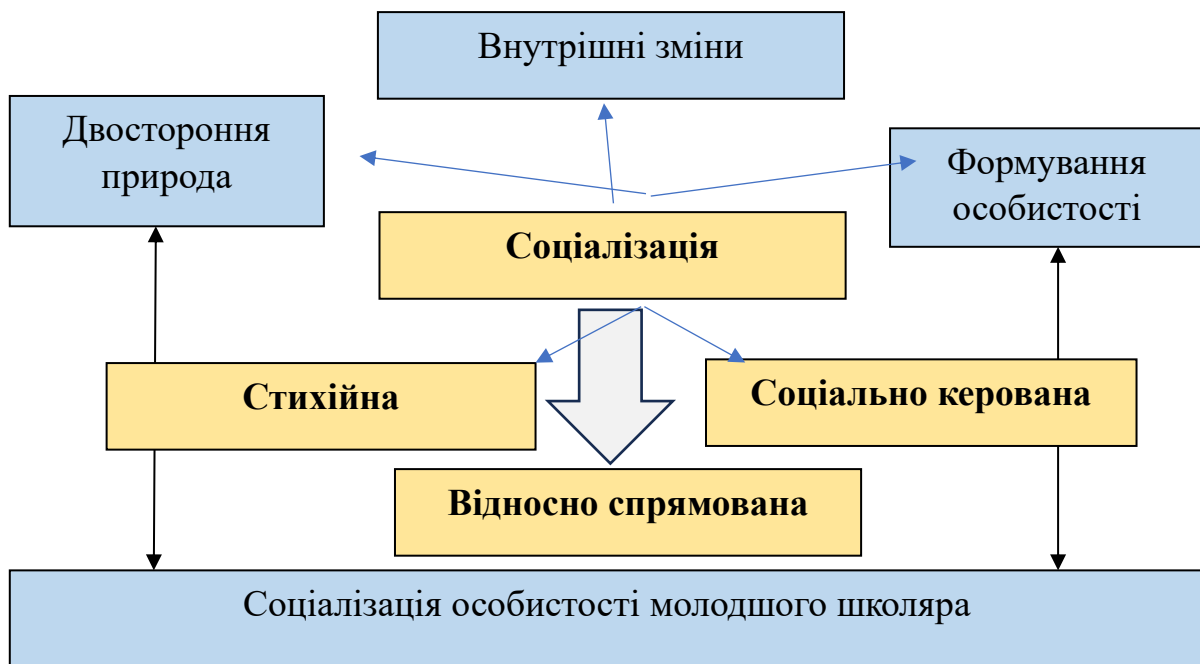


Рис. 1.2. Соціалізація особистості молодшого школяра з погляду педагогіки.

Ресурс: Власна розробка.

Як засвідчує досвід наших спостережень за процесом соціалізації дітей ВПО у освітні заклади м. Коломиї Івано-Франківської області, процес соціалізації започатковується з перших років життя і завершується до періоду досягнення ним громадянської зрілості. Первинні елементи соціального досвіду людина отримує в сімейному колі, тому її інтегрування

у соціум, інше середовище, залежить значною мірою від родини, батьків. Згодом естафету соціалізації переймає ЗЗСО [33]. Школа виступає другим за значущістю (після сім'ї) інститутом соціалізації, власне набуті в сімейному середовищі вміння та навички соціального життя отримують тут новий соціальний контекст, дитині транслюється вся система соціальних вимог [3].

У науковій літературі виділяють різноманітні види соціалізації, що охоплюють різні аспекти життя особистості та її взаємодії з суспільством. Серед них розрізняють: родинну (сімейну), рольову, економічну, політичну, релігійну, культурницьку (етнокультурну), гендерну, професійну та інші види. Існує значна кількість наукових досліджень, присвячених вивченню різних аспектів соціалізації. Зокрема, питання педагогічного супроводу громадянського виховання в контексті соціалізації молоді висвітлюються у працях таких науковців, як: І.Бех, О.Будник, П. Ігнатенко, О. Киричук, Н. Сейко, О. Сухомлинська, І. Тараненко, Н. Чернуха, К. Чорна та ін. [4; 7; 8; 14; 18; 22; 23; 31; 43; 54].

Охарактеризуймо деякі з них.

Трудова (професійно-трудова) соціалізація спрямована на комплексну підготовку особистості до трудової (професійної) діяльності. Вона передбачає формування таких важливих якостей, як діловитість, відповідальність, організованість, комунікативність, творчість тощо [7]. Вона визначається як сукупність соціальних і педагогічних процесів, що сприяють засвоєнню майбутнім фахівцем системи установок, норм і цінностей, які відповідають його соціальній ролі професіонала [22].

Сучасні дослідники розглядають сутність професійної соціалізації як процес інтеграції індивіда до професійної спільноти, що супроводжується формуванням фахових інтересів, мотивів діяльності, схильностей, ціннісних уявлень про майбутню професію та професійного мислення [Там само]. Важливо зазначити, що професійна соціалізація переважно відбувається після завершення навчання у закладах вищої або професійно-технічної

освіти та передбачає адаптацію молодого фахівця до реальних виробничих умов.

Економічна соціалізація визначається як процес входження особистості в економічну систему суспільства. Вона передбачає опанування економічними знаннями та навичками поведінки, що дозволяє індивіду трансформуватися на суб'єкта економічної діяльності. За В. Москаленком, формування специфічних економіко-психологічних характеристик індивіда в процесі економічної соціалізації відбувається через інтеріоризацію зовнішніх економічних цінностей суспільства, що реалізується через його систему потреб [48, с. 14].

Політична соціалізація трактується як «процес інтеріоризації політичних цінностей, ідей, норм, навичок, умінь, необхідних людям для участі у політичній діяльності» [42, с. 254-255]. Це передбачає адаптацію індивіда до певних політичних течій і середовища, перетворення його на безпосереднього політичного суб'єкта, який долучається до відповідних цінностей та політичної діяльності.

Аналогічним чином можна інтерпретувати й інші напрями соціалізації. Наприклад, сімейна соціалізація реалізується в родинному середовищі та передбачає опанування цінностями цієї спільноти. Статева соціалізація охоплює усвідомлення людиною своєї статево-рольової приналежності, а також гендерних ролей у суспільстві.

Підсумовуючи теоретичний аналіз основних аспектів нашого дослідження, на рис. 1.3. нами подано понятійно-категоріальний апарат нашої кваліфікаційної роботи. Як бачимо на рисунку, поняття адаптації, соціалізації, інтеграції можна розглядати не як окремі явища, а як послідовні етапи одного комплексного процесу в умовах ЗЗСО [7]. Так, адаптація слугує необхідною передумовою для успішної соціалізації і без початкового пристосування до нових умов першокласникові буде важко ефективно взаємодіяти та засвоювати соціальні норми в умовах початкової школи [22]. Успішна соціалізація, у свою чергу, є важливим чинником для повноцінної

інтеграції у середовищі однолітків у класі. Якщо дитина ВПО не зможе ефективно спілкуватися, розуміти правила та відчувати себе частиною колективу, її інтеграція буде істотно ускладненою [33]. А власне інтеграція є індикатором досягнення адаптації та соціалізації [1]. Коли першокласник у класі вже у перші тижні інтегрований, це означає, що він успішно пройшов попередні етапи, про які згадувалося вище.



Рис. 1.3. *Понятійно-категоріальний апарат дипломного дослідження.*

Ресурс: Власна розробка.

При цьому у нашому дослідженні ми ставили собі за мету знайти також відповіді на запитання:

1. Чи діти, які швидше адаптуються, швидше соціалізуються у класі?
2. Наскільки успішне засвоєння соціальних ролей і норм сприяє повноцінній інтеграції першокласників ВПО в шкільне середовище?
3. Як підтримка з боку вчителів, психологів, однолітків, а також спеціальні програми для ВПО впливають на кожен з цих процесів?

4. Які конкретні труднощі на кожному етапі (адаптації, соціалізації, інтеграції) виникають у першокласників ВПО і як вони взаємопов'язані?
5. На основі виявлених чинників чи виявлених труднощів можна сформулювати рекомендації для педагогів, психологів і батьків щодо створення оптимальних умов для всебічного включення дітей ВПО у шкільне життя?

На основі цього у кваліфікаційній роботі розглядаємо адаптацію, соціалізацію та інтеграцію як динамічний, взаємозалежний і багатоаспектний процес, який проходить першокласник ВПО у нових умовах ЗЗСО.

Отже, поняття адаптації, соціалізації та інтеграції є взаємопов'язаними і послідовними етапами у процесі входження першокласників ВПО (внутрішньо переміщених осіб) у нове шкільне середовище. У нашому дослідженні ми будемо приділяти увагу вивченню специфіки, ефективності соціалізації дітей ВПО у освітній процес ЗЗСО, зокрема в початковій школі Івано-Франківщини.

1.2. Специфіка інтеграції дітей ВПО у заклади початкової освіти Івано-Франківщини

Перш ніж презентувати особливості інтегрування дітей ВПО у ЗЗСО Івано-Франківщини, опишемо коротко їхні права, які гарантовані їм нормативно-правовими документами України. Важливо, що неповнолітні зі статусом ВПО в нашій країні мають не лише загальні права відповідно до Конституції України [13], а й декларовані міжнародними актами та законами (зокрема, «Про охорону дитинства»), специфічні права закріплені в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який встановлює гарантії дотримання їхніх прав та інтересів [40, 42].

Отож, серед основних прав, передбачених цим Законом, можна виокремити [42]:

1. Діти-ВПО мають право на захист від примусового внутрішнього переміщення або повернення на покинуте місце проживання (ст. 3). Неповнолітні можуть подати заяву про взяття на облік ВПО особисто, а малолітні та недієздатні – через законних представників (ст. 4). Право на отримання документів, що посвідчують особу та громадянство України, або документів, що підтверджують спеціальний статус (ст. 6).

2. Соціальний захист та послуги включає відновлення соціальних виплат, отримання соціальних послуг за місцем реєстрації фактичного проживання, забезпечення допоміжними засобами реабілітації та реабілітаційними послугами (ч. 2, 3, 7 ст. 7) [Там само].

3. Право на продовження здобуття освіти за рахунок держбюджету чи інших джерел, а також на безкоштовне харчування в дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних закладах (ч. 9, 10 ст. 7).

4. Діти-ВПО мають право на єдність родини, сприяння у пошуку та возз'єднанні членів сімей, безпечні умови життя та здоров'я, достовірну інформацію про загрози, створення належних умов для проживання, оплату комунальних послуг за пільговими тарифами (для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, людей похилого віку термін може бути продовжено). Також вони мають право на сприяння у поверненні додому, забезпечення ліками, медичну допомогу, влаштування у заклади освіти, отримання соціальних й адміністративних послуг, безкоштовний проїзд для добровільного повернення додому, гуманітарну та благодійну допомогу, а також інші права, визначені законодавством України (ч. 1 ст. 9). Забороняється будь-яка дискримінація дітей-ВПО при здійсненні ними прав і свобод (ст. 14) [42].

Як бачимо, існує так званий комплексний підхід до захисту прав дітей (рис. 1.4), які постраждали від вимушеного переміщення у зв'язку з війною, забезпечуючи їм доступ до основних соціальних, освітніх та медичних послуг, а також гарантуючи їхню безпеку та добробут.

Івано-Франківська область з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, активно включилася в допомогу і надання

різнобічної підтримки внутрішньо переміщеним особам (ВПО), тобто стала приймаючою стороною [40]. Адже, будучи відносно безпечним регіоном, область прийняла значну кількість родин ВПО з дітьми молодшого шкільного віку. Це зумовило появу нових викликів і специфічних завдань для системи початкової освіти області щодо ефективної інтеграції цих дітей [49].



Рис. 1.4. Права дітей зі статусом ВПО.

Ресурс: Власна розробка.

У більшості учнів початкових класів із числа внутрішньо переміщених осіб основні труднощі пов'язані з процесом адаптації до нових шкільних колективів. Вирішення цих проблем передбачає створення у закладах освіти сприятливого соціально-психологічного середовища, що сприятиме комфортному включенню дітей у навчальне життя [49]. Шкільна адаптація нерозривно пов'язана із соціальною адаптацією, яка виникає як реакція на зміну соціальних обставин і реалій життя. Вона вимагає від учнів підвищеної мобілізації внутрішніх ресурсів і готовності до змін, що виникли внаслідок вимушеного переселення. Головною метою психосоціальної підтримки дітей ВПО є надання допомоги [47], спрямованої на подолання наслідків травматичного досвіду, пов'язаного з переміщенням, та забезпечення умов для повноцінного розвитку і соціалізації в новому освітньому середовищі [1].

Соціалізацію на адаптацію дітей ВПО розглядаємо у руслі загальної теорії адаптації першокласника до умов шкільного життя (рис. 1.5). У науковій літературі знаходимо публікації на цю тематику, зокрема думки про те, що адаптація до шкільного середовища проходить складніше у дітей шести років порівняно з семирічними, оскільки організм шестирічок відчуває значно вище навантаження, а їхня працездатність є нижчою та менш стабільною. Відтак, у нас діти ідуть в школу здебільшого у 6 років і на початковому етапі навчання першокласники стикаються з різноманітними труднощами, такими як підвищена захворюваність, швидка стомлюваність та головні болі [24]. Це є проявом фізіологічної адаптації, що є природною реакцією організму на зміну умов [1]. Крім фізіологічних змін, діти проходять соціально-психологічну адаптацію, яка передбачає засвоєння нової соціальної ролі учня та налагодження взаємодії з однолітками та вчителями. Незважаючи на швидке звикання до класного керівника, сприйняття інших дорослих як вчителів для шестиліток може бути ускладненим [Там само].

Біологічна адаптація полягає у звиканні до нового розпорядку дня та навчального процесу, що часто впливає не лише на дітей, а й на їхніх батьків.

Процес психологічної адаптації охоплює засвоєння нових вимог, пов'язаних з навчальною діяльністю. Діти поступово адаптуються до шкільних правил та режиму, але часто потребують нагадувань щодо їх дотримання, особливо під час перерв. Важливою проблемою залишається недостатня сформованість навичок самоорганізації, таких як самостійне складання портфеля або підготовка до уроків [1].

Нарешті, соціальна адаптація є кінцевим етапом загального процесу адаптації, який забезпечує інтеграцію дитини до учнівського колективу та досягнення її загального добробуту в шкільному середовищі. Це включає пристосування до вимог усіх соціальних груп, характерних для школи [1].



Рис. 1.5. Модель шкільної адаптації учнів 1-го класу.

Ресурс: <https://erudite.pp.ua/adaptatsiia-pershoklasnykiv/>

Якщо проаналізувати нормативно-правову базу інтеграції, що мала місце під час війни в Україні, то це: Закон України «Про освіту» [19; 20],

який гарантує право на освіту незалежно від місця проживання; накази МОН щодо зарахування дітей ВПО без документів, а також місцеві ініціативи, зокрема рішення Івано-Франківської ОДА щодо спрощеного доступу ВПО до освіти. І це сприяло в цілому (та й зараз успішно реалізується) збільшенню кількості учнів у початкових класах, особливо в містах (Івано-Франківськ, Калуш, Коломия) [48]. Іноді класи були реорганізовані (докомплектація, зміна навантаження на вчителів), а до освітнього процесу були активно залучені й інші педагогічні працівники – асистенти вчителів, педагоги-психологи та соціальні педагоги [49].

Розглянемо сутність інтеграції як «включення» чи «приналежність» більш детально.

Як засвідчує аналіз наукової літератури, інтеграція, у соціально-педагогічному контексті, стосується процесу включення індивіда або групи до існуючої соціальної структури та встановлення з нею стійких зв'язків [5]. Це про прийняття та приналежність до нової спільноти. Інтеграція може розглядатися як результат успішної соціалізації або як її фаза, коли засвоєні норми та цінності дозволяють індивіду стати частиною цілого [5].



Рис. 1.6. Ключові аспекти інтеграції у контексті нашого дослідження (інтеграція дітей ВПО в ЗЗСО).

Ресурс: Власна розробка.

Інтеграція дітей-ВПО до освітнього простору Івано-Франківщини має свої особливості, які обумовлені низкою факторів. Передусім, це *психологічний аспект*. Діти, що пережили вимушене переселення, часто мають травматичний досвід, пов'язаний із втратою дому, звичного оточення, а інколи й близьких [56]. Це може проявлятися у підвищеній тривожності, труднощах з адаптацією до нового колективу, зниженні навчальної мотивації, а також емоційних та поведінкових проблемах [35]. Завдання ЗЗСО, зокрема початкової школи, полягає у створенні безпечного та підтримувального розвивального середовища, де дитина зможе поступово відновити почуття стабільності та довіри [59].

Іншим важливим аспектом є *соціальна адаптація*. Діти-ВПО потрапляють у нове соціальне оточення, де можуть вирізнитися мовою

(російськомовні або ж діалектичні особливості), культурні звичаї, а іноді й освітні традиції. Для успішної інтеграції необхідна цілеспрямована робота з формування *позитивних міжособистісних стосунків* між місцевими учнями і дітьми-переселенцями [33]. Це включає організацію спільних проєктів, позакласних заходів, а також проведення бесід і тренінгів для розвитку толерантності та взаєморозуміння.

Особлива увага має приділятися вирішенню *організаційно-педагогічних завдань*. Школи Івано-Франківщини зіткнулися з необхідністю швидкого збільшення кількості учнів, що вимагало оптимізації навчального простору, забезпечення необхідними дидактичними матеріалами й кадровими ресурсами [47]. Деякі діти-ВПО могли мати прогалини у навчанні через перерви у освітньому процесі, пов'язані з переміщенням. Це зумовлює потребу в *індивідуальному підході, діагностиці навчальних потреб та*, за необхідності, *організації додаткових занять чи корекційних програм*. Важливим є також *налагодження ефективної комунікації з батьками дітей-ВПО*, які часто перебувають у складних життєвих обставинах і потребують підтримки та інформації щодо освітнього процесу їхніх дітей [49].

З одного боку, ми (вчителі, працівники Карітасу, вихователі) зустрілися з *психологічними труднощами у дітей ВПО*, оскільки не мали раніше досвіду щодо подолання стресів чи посттравматичних станів через війну.

З іншого боку, необхідна була *підтримка також з боку педагогів*: проходження спеціальних тренінгів з тем «дитяча травма», «інклюзивна освіта», «робота з дітьми ВПО», а також впровадження індивідуального підходу, створення безпечного соціального та емоційного середовища в закладі освіти, окрім навчання й виховання учнів початкових класів.

Якщо проаналізувати різні випадки соціальної взаємодії, то *ставлення місцевих дітей і батьків до дітей ВПО* у більшості випадків толерантне, але іноді виникають випадки соціального відторгнення, що пов'язано найчастіше з тим, що багато чоловіків, батьків чи синів із Івано-

Франківщини полягли як Герої, захищаючи власне східні чи південні регіони, звідки приїхали ВПО (однак це не є масові явища).

І тут важливими є *проекти громадських організацій*: наприклад, Карітас, який допомагає дітям ВПО з інтеграцією та соціалізацією, в т.ч. у початкових школах, через позакласну діяльність.

Успішна інтеграція дітей ВПО у початкову освіту Івано-Франківщини можлива за умови комплексного підходу: нормативного, педагогічного, психологічного та соціального. Потрібна підтримка на всіх рівнях: державному, регіональному та локальному [13].

Як підсумування аналізу змісту понять «соціалізація» та «інтеграція» у руслі дослідження дітей ВПО [7, 14, 22, 27], спробуємо здійснити такий порівняльний аналіз, вказавши на відмінності між ними:

1) соціалізація це процес засвоєння нових норм і цінностей іншого освітнього середовища чи групи, в інтеграція – це включення в певну структуру, тобто клас, групу в школі, здобуття приналежності в цій групі, наприклад, учень такого-то класу чи школи;

2) соціалізація спрямована на формування свого «Я» в навчальному процесі, а інтеграція – це більшою мірою зовнішня взаємодія школяра з певним оточенням, в т.ч. освітнім;

3) соціалізація спрямована на навчання, виховання, розвиток особистості в освітньому середовищі, а інтеграція більшою мірою орієнтована на адаптацію, прийняття особи у відповідний освітній простір;

4) якщо соціалізація – це безперервний процес, навчання упродовж життя, формування ідентичності, вдосконалення і т.п., то інтеграція може бути окремим етапом соціалізації, відповіддю на конкретну ситуацію, у нашому випадку це міграція через війну і адаптація дітей ВПО до іншого середовища ЗЗСО;

5) результатом соціалізації є сформована особистість, яка здатна до змін і адаптації у різних середовищах, водночас результатом інтеграції

можна вважати активність учня у класі чи групі, відчуття спільності та членства, командної взаємодії тощо.

1.3. Напрями соціалізації першокласників (ВПО) у середовищі ЗЗСО

На етапі входження дитини ВПО в освітнє середовище ЗЗСО відбувається важливий процес інтеграції, а пізніше – соціалізації, який має свої характерні особливості. Цей період супроводжується віковою кризою, що пов'язана з переходом від дошкільного до молодшого шкільного віку [22]. Відбувається зміна звичного режиму дня, а провідною діяльністю дитини стає навчання, що зберігає ігрові елементи [8].

Опанування соціокультурного досвіду відбувається через взаємодію з оточенням – у родинному колі, у взаєминах із ровесниками, дорослими, у малих і великих соціальних групах, у стосунках з державою, представником якої для дитини виступає школа, а також через контакти із зовнішнім світом, зокрема природою і медіа [21]. Таким чином, мета освітньої діяльності полягає у формуванні в дитини ВПО здатності до гуманних міжособистісних взаємин; духовної взаємодії на засадах загальнолюдських цінностей.

О. Блинова у своєму дослідженні розглядає ключові категорії дітей-мігрантів:

1) психофізіологічні, котрі мають проблеми зі здоров'ям, складнощі з концентрацією, труднощі у спілкуванні, відчуття тривоги, відсутність соціальної довіри та проблеми з адаптацією до нового середовища;

2) педагогічні, які можуть мати труднощі з опануванням мови приймаючої країни, адаптацією до освітніх стандартів та правил, а також з рівнем підготовки, що може не відповідати місцевим вимогам;

3) соціальні – сюди належать учні, котрі відчувають незахищеність, зниження соціального та матеріального статусу родини, відсутність необхідних документів для освіти, а також можливе нетерпиме ставлення з боку спільноти, в якій вони інтегруються;

4) культурні – виявляються через незнання або неприйняття нової культури, плутанину в цінностях та самоідентифікації, а також побоювання щодо втрати власної культурної самобутності [6].

Діти-першокласники з числа ВПО стикаються з подвійним стресом: адаптацією до нового шкільного середовища та переживанням наслідків переміщення [8]. У цьому контексті особливого значення набуває пошук ефективних педагогічних інструментів, здатних сприяти їхній успішній соціалізації.

У переліку ключових компетентностей учнів Нової української школи особливе місце займають *соціальна та громадянська компетентності*, що включають здатність до ефективної участі в житті громади, сім'ї, трудовому колективі; уміння працювати в команді, уникати та вирішувати конфлікти, знаходити компроміси, поважати закон і права людини, а також підтримувати соціокультурне різноманіття [32].

Визначаючи основні напрями соціалізації першокласників ВПО в початковій школі, варто вказати на такі основні аспекти, які подаємо нижче.

Соціалізація через дитяче читання. [25] Дитяче читання розглядається як потужний чинник, що може не лише допомогти першокласникам ВПО адаптуватися до шкільного життя, а й сприяти їхньому психоемоційному благопочтю та інтеграції в нове соціальне середовище [24]. Формування соціальної особистості активно підтримується через залучення до читацької діяльності як у школі, так і вдома [27]. Через друковані та електронні книги учні набувають важливого соціального досвіду, разом з тим, необхідно враховувати ризики, пов'язані з переважанням екранного читання: зниження концентрації уваги, зміна механізмів сприймання та збереження інформації [27]. Тому особливу увагу рекомендуємо приділяти підбору якісної літератури для шкільного і сімейного читання, що сприятиме формуванню позитивної мотивації до читання, зокрема в молодшому шкільному віці. Дослідження показують: чим раніше у дитини виникає інтерес до читання, тим вищий її

інтелектуальний і соціальний потенціал у майбутньому, тим швидше вона зможе соціалізуватися у середовищі однолітків і забути травми воєнного часу [49].

Зупинимося на цьому напрямі більш детально, адже дитяче читання у школі чи громаді може стати потужним механізмом соціалізації першокласників ВПО через [25; 48; 54]:

- створення безпечного простору – читання вголос, обговорення книг у колі однолітків допомагає створити атмосферу довіри та взаєморозуміння, де дитина відчуває себе захищеною;

- розвиток емпатії та взаєморозуміння – історії про дружбу, співчуття, подолання труднощів допомагають дітям-ВПО відчувати, що вони не самотні, а їхні однолітки можуть краще зрозуміти їхні переживання;

- подолання комунікаційних бар'єрів – спільне читання та обговорення книг стимулює діалог, вчить висловлювати свої думки, слухати інших, що є основою для налагодження соціальних зв'язків у складних часах війни;

- формування почуття приналежності – організація спільних читацьких проєктів, клубів, театралізацій за мотивами книг допомагає дітям відчувати себе частиною колективу, сприяє їхній інтеграції у середовищі однолітків у ЗЗСО;

- розвиток навичок саморегуляції – через читання діти вчаться розпізнавати та керувати своїми емоціями, що є вкрай важливим для дітей, які пережили стрес.

Для вирішення окреслених завдань у практичному плані необхідно здійснити передусім формування інклюзивної бібліотеки, де б містилися книги, які допомагають дітям опрацьовувати складні емоції [25]. При цьому варто застосовувати інтерактивні методики, як: читання вголос з елементами дискусії, рольові ігри за сюжетами книг, створення власних ілюстрацій чи коротких історій із залученням батьків через проведення спільних читацьких заходів, надання рекомендацій щодо домашнього читання. Все це допоможе у створенні сприятливого розвивального освітнього середовища,

а організація затишних читацьких куточків у класі та школі мотивуватиме учнів 1-го класу до читання. Таким чином, дитяче читання в початковій школі, за умови його цілеспрямованого та системного використання, може стати ефективним інструментом для досягнення мети нашого дослідження. Воно сприяє академічним успіхам, допомагає дітям (зокрема ВПО) подолати психологічні наслідки переміщення, інтегруватися у нове середовище та сформувати міцні соціальні зв'язки [25].

Вплив музичного мистецтва (музикотерапія). Музика відіграє ключову роль у розвитку особистості молодшого школяра, зокрема першокласника [26]. Музикотерапія сьогодні трактується як окремий напрям психотерапії, контрольоване використання музики для впливу на фізичний, емоційний, соціальний та когнітивний розвиток дитини ВПО з метою покращення або відновлення її здоров'я [24]. Вона базується на здатності музики викликати різноманітні емоційні реакції, впливати на вегетативну нервову систему, синхронізувати мозкові ритми, сприяти релаксації або, навпаки. Завдяки заняттям музикою дитина розвиває моральні якості, соціальну активність, здатність до співпереживання та комунікації [57]. При цьому для ВПО із російськомовних регіонів України важливо інтегруватися в народно-музичне середовище Західного регіону, зокрема Гуцульщини. Музична діяльність (гра на інструментах, спів, танці тощо) сприяє формуванню особистісної чутливості до мистецтва та оточення, що позитивно впливає на її соціальні взаємини, і це особливо важливо використовувати в роботі із родинами дітей ВПО. [56].

Музикотерапія у ЗЗСО може бути як *активною* (безпосереднє музикування, спів, рух під музику), так і *рецептивною* (пасивне прослуховування музики). У роботі з дітьми ВПО ефективними є комбінації цих методів, що і було предметом використання у межах нашого дипломного дослідження. Наведемо деякі приклади.

Рецептивна музикотерапія (прослуховування), при якому практикували використання спокійної, мелодійної музики (звуки природи,

класична музика без різких перепадів, емпієнт) для зниження тривожності, нормалізації сну. Іноді педагоги це поєднували з дихальними вправами, намагалися створити візуалізації під музику, що допомагає відволіктися від травматичних спогадів, створити безпечні так звані «ментальні притулки».

Активна музикотерапія (музикування, спів, рух) застосовувалась не так часто, але мала досить позитивний ефект від свого впровадження у роботі з дітьми ВПО. Адже використання простих ударних інструментів (маракаси, бубни, барабани) для відтворення ритму, що допомагає «заземлитися», вивільнити енергію, покращити координацію та концентрацію. Це також слугує відмінним способом для невербального вираження емоцій.

Окремий аспект роботи у плані музикотерапії – це музичні рухові ігри – рух під музику, танці, імпровізаційні рухи допомагають зняти м'язове напруження, покращити самовідчуття тіла, виразити емоції через рух.

Розвиток через ігрову діяльність (гейміфікація). Відповідно до Концепції НУШ, гра має бути основою освітнього процесу в початковій школі [37]. Ігрові методики забезпечують емоційну залученість учнів і допомагають уникнути одноманітності в навчанні. Доцільно використовувати групові ігри, ігри з дослідницьким обладнанням, розвивальні конструктори (наприклад LEGO), асоціативні, драматичні ігри. Це просто необхідне для дітей ВПО, бо допомагає краще інтегруватися в освітнє середовище однолітків. Завдяки цим формам діяльності діти ВПО розвивають як фізичні, так і когнітивні навички, необхідні для ефективної соціалізації [36]. Крім того, у грі учні краще долають травми і швидше забувають травматичні події. [58].

На рис. 1.7. подано чотири концепти, які виокремлює Себастьян Датердінг та його наукова команда, на яких базується ідея гри: гейміфікація, серйозні ігри, забавки та ігровий дизайн [37].



Рис. 1.7. Концепти ідеї гейміфікації.

Ресурс: <https://naurok.com.ua/stattya-zastosuvannya-geymifikaci-u-navchanni-141251.html>

Ці чотири концепти охоплюють різні способи використання та розуміння ігрових принципів: від застосування елементів гри в інших сферах (гейміфікація), через створення ігор для нерозважальних цілей (серйозні ігри), до вільної, неструктурованої ігрової діяльності (забавки) та професійного створення повноцінних розважальних ігор (ігровий дизайн) [37].

Дану теорію нескладно адаптувати до теми нашого дослідження. Приміром, щодо гейміфікації, ми можемо запропонувати першокласникам таке завдання: Уявіть, що ви чистите зуби, і за це вам дають наклейку! Або коли ви прибираєте іграшки, мама каже: «Ти зібрав 10 машинок, отримуєш 5 балів!». Отже, гейміфікація – це коли ми беремо щось, що зазвичай не є грою (наприклад, чищення зубів чи навчання в школі), і додаємо туди елементи гри, щоб стало веселіше і цікавіше для учня, а також додаємо бали, зірочки або наклейки, щоб ви хотіли це робити ще краще [Там само].

Стосовно другого концепту – серйозні ігри – це такі ігри, які виглядають як справжні ігри, але їхня головна мета не просто розважити, а навчити чогось важливого, допомогти краще зрозуміти світ або потренувати якісь навички. Наприклад, ігри, де треба складати дидактичні пазли, щоб вивчити букви, або коли рольова гра в лікаря, щоб допомагати людям.

Про третій концепт, яким є серйозні ігри, то це гра на різних гаджетах, де можна керувати потягом чи літаком і вчитися рахувати пасажирів тощо. А забавки (останній концепт) – то це звичайна гра заради веселощів – школярі бігають по подвір'ї, стрибають через калюжі або вигадують свою власну гру без правил та ін., тобто це просто діяльність, яку вони роблять тому, що це подобається, без жодних чітких правил, без переможців і переможених і отримують задоволення в конкретний момент. Якщо для учнів ВПО, то ці вільні ігри з друзями на дитячому шкільному майданчику є дуже ефективними в плані інтеграції [Там само].

А от щодо ігрового дизайну, то це вже робота дорослих, які вигадують і створюють нові ігри, придумують правила, героїв, завдання, щоб гра була дуже цікавою. І про це також важливо розповідати першокласникам.

Застосування гейміфікації у 1 класі для дітей ВПО може сприяти соціалізації через такі механізми:

а) створення сприятливого емоційного фону, адже ігри асоціюються з позитивними емоціями, радістю, цікавістю і це допомагає учням-ВПО відволіктися від травматичних спогадів та відкритися для нового досвіду [24];

б) подолання комунікаційних бар'єрів через командні ігри, які потребують обговорення стратегій, розподілу ролей, взаємодопомоги, що змушує дітей взаємодіяти, чи рольові ігри, що дають можливість «спробувати» на себе різні соціальні ролі, вчитися розуміти інших, розвивати емпатію; відтак ігри-знайомства, спрямовані на запам'ятовування імен, подій, фактів про однолітків у легкій, ненав'язливій формі, а також

людей, нових друзів, допомагають успішній інтеграції в соціумі, зокрема у межах ЗЗСО [26; 59];

в) ігри допомагають закріпити нові соціальні норми й правила (ігри з чіткими правилами дають змогу засвоїти важливість дотримання норм поведінки, наслідки їх порушення, а система нагород і заохочень (балів/нагород за соціальну поведінку) сприяють співпраці і взаємоповазі [37];

г) участь в таких іграх стимулює активність першокласників, впевненість у собі, перехід на новий рівень в грі дарує відчуття компетентності та успіху, що є особливо важливим для дітей, які пережили втрати та невпевненість; окрім того, активні ігри, змагання (з елементами дружньої конкуренції) допомагають вивільнити накопичену енергію та негативні емоції у безпечний спосіб.

У практичній діяльності з вихованцями ВПО ми організовували тематичні дні/тижні. Наприклад, створення «Дня супергероїв знань», «Тижня дослідників природи», де всі активності об'єднані однією ігровою темою, упроваджували рольові ігри та симуляції, де діти можуть безпечно відпрацювати соціальні навички (наприклад, «Як я знайомлюся», «Допоможи першокласнику-другу»). При цьому ми нагалися максимально візуалізувати досягнень класу або індивідуальних успіхів (наприклад, «Дерево дружби», де кожен листочок – це добра справа, а створення колективних малюнків, історій, «будівництво» класу мрії тощо слугували так званими творчими проєктами групи учнів, до яких були залучені діти ВПО.

Формування комфортного освітнього середовища. [8] Соціалізація першокласників відбувається ефективніше, якщо вони навчаються в дружній, відкритій, толерантній атмосфері. У такому середовищі учень швидко адаптується, знаходить друзів, виявляє бажання відвідувати школу та навчатися [16]. Успішна соціалізація потребує формування в дітей готовності до дій у нових життєвих ситуаціях. Це, у свою чергу, вимагає

відповідної організації освітнього процесу, методичного забезпечення, залучення кваліфікованих педагогів. Вчитель початкових класів, його ціннісні орієнтири, педагогічні здібності та ставлення до дітей ВПО значною мірою впливають на формування соціального досвіду школяра, який потребує психолого-педагогічної допомоги через війну, емоційної підтримки тощо. [7].

Таким чином, можна підсумувати, що дитяче читання, гейміфікація, музикотерапія є цінним ресурсом у педагогічній і психологічній підтримці та реабілітації дітей ВПО у період війни, що допомагає опрацювати травматичний досвід війни, знизити рівень стресу та тривоги, розвинути комунікативні навички, відновити відчуття безпеки та сприяти загальному психоемоційному благополуччю [49]. Системне та професійне впровадження згаданих вище методів і прийомів у початкових школах, центрах психологічної допомоги та інших громадських установах може значно покращити якість життя вихованців, які постраждали від війни, та допомогти їм інтегруватися у нове освітнє середовище в класі [28].

У цілому варто виокремити важливі етапи соціалізації дітей ВПО у процесі початку навчання в школі, адже соціалізація дітей в освітньому процесі – це системний процес, що передбачає кілька різних етапів, кожен з яких має свої особливості та методи [22].

Заслуговує на увагу *ритмічно-мовна та психомоторна робота* як засоби емоційної регуляції та соціалізації учнів ВПО в початковій школі, яка починається з «ритмічної частини» після ранкової зустрічі. Це створює сприятливу психологічну атмосферу в класі завдяки поєднанню мистецьких елементів: співу, гри, мовних вправ та ігор [25]. Взаємозв'язок мови, жестів і рухів є ключовим: ритмічно організована мова (наприклад, читання віршів) упорядковує фізичні рухи дитини. Акцент робиться на відчутті ритму ногами, а також на переживанні складів через рухи кистей та пальців. Такий підхід стимулює внутрішній інтерес дитини, сприяє розвитку її органів тіла та загальному натхненню. Ритмічно-мовні вправи також використовуються

для емоційної регуляції, допомагаючи заспокоїти клас, налаштувати на роботу або зняти нервово-психічну напругу (Додаток Б).

Психомоторні вправи визнані одним з найефективніших засобів емоційної регуляції навчально-пізнавальної діяльності першокласників у НУШ. І це важливо застосовувати для соціалізації дітей ВПО [13]. У межах теорії емоційної регуляції навчально-пізнавальної діяльності розроблено цілий цикл психомоторних вправ, які ураховують як специфічні умови навчальної задачі, так і емоційно-мотиваційну спрямованість, а також очікуваний емоціогенний ефект, пропонуються як засоби адаптації дітей до навчальної діяльності [57]. До них належать: різноманітні рухи та дії, використання міміки, жестів; застосування кольорів для створення певного настрою; побудова візуальних або просторових композицій; зміна фокусу уваги; створення спонтанних історій або пояснень; організація групової роботи; використання музики та анімації тощо.

Кожен із цих прийомів спрямований на створення специфічних ситуацій (раптовості, яскравості, контрастності, драматизації, проблемності, змагання, конфлікту) [58], які викликають певні емоціогенні ефекти: новизну, співчуття, захопленість навчальною діяльністю. Це, у свою чергу, сприяє розвитку та посиленню мотиваційної сфери дитини ВПО в навчанні.

За тривалістю такі вправи можуть бути регламентованими або ситуативними, а за спрямованістю – актуалізуючими або такими, що «вносять» спокій у навчальну атмосферу і це допоможе боротися з травмами війни. Вправи виконуються сидячи за партою, стоячи за партою або біля неї, і розподіляються за предметами з урахуванням специфіки змісту дидактичного матеріалу. Опираючись на теорію емоційної регуляції та саморегуляції психічної діяльності, вчені виокремлюють такі психомоторні вправи [28; 41; 45], які варто адаптувати для педагогічної діяльності першокласників, оскільки вони:

- підвищують пізнавальну активність учнів на уроці.

- стимулюють розумову працездатність та увагу.
- сприяють розвитку мислення.
- сприяють фізичному розвитку організму.
- суттєво покращують умови соціалізації.

Розглянемо умовні етапи інтеграції і соціалізації в ЗЗСО, адаптовані нами до першокласників ВПО.

Етап 1. Діагностика та індивідуальний підхід. Тут педагог фокусується на вивченні психічного розвитку дитини ВПО. Це необхідно для розуміння її можливостей та визначення найбільш ефективного індивідуального підходу до навчання, що включає комплексне обстеження дітей перед вступом до школи, щоб виявити особливості їхнього психічного розвитку та можливі труднощі дітей ВПО у процесі соціалізації та інтеграції.

Етап 2. Розробка психолого-педагогічних методів. На цьому етапі відбувається розробка конкретних психолого-педагогічних методів і прийомів, щоб максимально використати провідну діяльність дітей (зокрема, ігрову) як засіб розвитку мотиваційної, емоційно-вольової сфери та самооцінки. До таких методів належать: комплекс психомоторних вправ ігрового характеру, що інтегруються в уроки, умовно поділяються на рухливі, на увагу та суто рухливі; використання умов творчої діяльності, і це дозволяє кожному учневі реалізовувати творчі дії в оптимальному індивідуальному темпі, що допомагає нівелювати розбіжності у психічному розвитку.

Етап 3. Системний супровід розвитку мотиваційних, емоційно-вольових та інтелектуальних особливостей досягається завдяки нетрадиційним методам проведення занять протягом дня у навчанні першокласників. Заняття можуть відбуватися як у класі, так і в умовах реальної освітньої діяльності. Наприклад, на природі, у зоопарку, на пришкольній ділянці, ігровому майданчику чи виробничій майстерні за спеціальним сценарієм.

Ці етапи передбачають активне використання психомоторних вправ, що адаптуються залежно від навчальних предметів і конкретних умов. Система цих вправ базується на елементах ритмічно-мовних вправ, які мають як санітарно-гігієнічний, так і психотерапевтичний вплив на дітей. Крім того, при розробці підходів було використано методичний матеріал з психомоторної регуляції пізнавальної активності молодших школярів [1]. Вважаємо, що такий підхід бодай частково допоможе створити сприятливі умови для повноцінної інтеграції і соціалізації дітей ВПО у процесі їх навчання в ЗЗСО.

Висновки до розділу 1

У цьому розділі нами окреслено сутність проблеми соціалізації та інтеграції дітей ВПО в освітнє середовище ЗЗСО, яка для України є новою і малодослідженою, адже повномасштабна війна Росії проти України активізувала внутрішнє переселення дітей з батьками. Презентовано сутність соціалізації молодшого школяра через призму педагогічної науки у контексті воєнних реалій. Для першокласників цей процес відбувається переважно через гру, спілкування з однолітками та дорослими, а також освітню діяльність.

Нами здійснено спробу визначення понять «інтеграція», «соціалізація», «діти ВПО» та ін., а також представлено відмінності між цими поняттями у руслі нашого дослідження.

Обґрунтовано специфіку інтеграції дітей ВПО у заклади початкової освіти Івано-Франківщини (на прикладі Коломийського району та м. Коломия). Першокласники з родин ВПО мають особливі потреби у соціалізації, зумовлені травматичним досвідом переміщення. Вони часто відчувають: підвищену тривожність та стрес (зміна місця проживання, втрата звичного оточення), труднощі з адаптацією (нові правила, нові обличчя, інше шкільне середовище), соціальну ізоляцію (проблеми у встановленні контактів з однолітками та дорослими), проблеми з навчанням

(зниження концентрації уваги, труднощі із засвоєнням матеріалу через психоемоційний стан). Саме тому у цій кваліфікаційній роботі окреслено значення і шляхи створення комфортного та розвивального освітнього середовища в ЗЗСО.

Визначено деякі напрями соціалізації цих дітей у ЗЗСО регіону, як: соціалізація через дитяче читання, музичне мистецтво (музикотерапію), ігрову діяльність (гейміфікацію) для формування комфортного освітнього середовища в початковій школі для усіх учнів, включаючи дітей ВПО. При цьому важливо, щоб гейміфікація чи інші педагогічні інновації були органічно інтегровані в освітній процес для ефективної соціалізації та інтеграції першокласників у класі, відповідати віковим особливостям дітей, а відповідно головним пріоритетом має бути співпраця та взаємодопомога.

РОЗДІЛ II

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ВПО В СЕРЕДОВИЩІ ЗЗСО

2.1. Організаційно-методичні засади дослідно-експериментальної роботи

У процесі педагогічного експерименту нами розроблено методику дослідно-експериментальної роботи. У її розробці було враховано особливості психолого-педагогічного розвитку дітей та процес їхньої соціалізації [1], що презентовано у розділі I, та виокремлено такі три аспекти (напрями) дослідження:

- використання комплексних методів оцінки ефективності соціалізації першокласників у ЗЗСО;
- забезпечення доступності обраних методик для учнів 1-го класу;
- урахування надійності та валідності дослідницьких методик.

Ми виходили з того, що до вступу до школи індивідуальні відмінності дітей в інтелектуальному, психічному, моральному та фізичному розвитку стають значно помітнішими [7]. Це має істотний вплив на те, як вони соціалізуються в освітньому середовищі з самого початку навчання, часто призводячи до різних (іноді неадекватних) реакцій на шкільні ситуації. Особливо вразливі діти-переселенці, тобто з родин ВПО [13]. Тому при виборі методів дослідження враховано специфічні особливості розвитку першокласників та ситуативні явища, пов'язані з переміщенням [44].

Нами розроблено спеціальні тестові завдання, які дозволили кількісно оцінити умови, що впливають на ефективність соціалізації учнів ВПО у НУШ. До таких педагогічних умов належать особливості розвитку мотиваційної, емоційно-вольової, комунікативної та інтелектуальної сфер першокласників.

Нижче описано конкретні тестові завдання (методики), що були апробовані в рамках кваліфікаційної роботи з урахуванням цих сфер.

Діагностика мотиваційної сфери першокласників. Для вивчення мотивації дітей до навчання та їхньої пізнавальної активності на початкових етапах шкільної соціалізації нами проаналізовано такі показники, як: правильні та адекватні уявлення про школу та майбутню навчальну діяльність, а також рівень пізнавально-творчої активності та ставлення до навколишнього світу. З цією метою з кожною дитиною була проведена індивідуальна діагностична бесіда.

Завдання 1. Учням пропонувалися запитання, спрямовані на виявлення їхнього ставлення до школи та бажання навчатися, наприклад:

1. Чи хочеш ходити до школи? Чому?
2. Чи подобається тобі гра «Школа»? Чим вона тебе (не) приваблює?
3. Чи маєш у класі друзів? Якщо ні, то чому?
4. Для чого учні приходять до школи?
5. Що найбільше любиш (любив) робити вдома? (якщо для ВПО)
6. Які уроки у школі є твоїми улюбленими? Які уроки не подобаються?
7. Де тобі цікавіше (чи було цікавіше) – вдома, у школі чи дитячому садку? Чому?
8. Чи хочеш навчатися у цьому класі? Чому?

На основі аналізу відповідей респондентів було визначено три рівні мотиваційного розвитку:

Високий рівень (3 бали) – характерний для дітей, які активно прагнуть стати школярами, виявляють бажання навчатися і мають чітке, адекватне уявлення про шкільне життя;

Середній рівень (2 бали) – включає учнів, чиє прагнення до школи ґрунтується на загальних або часткових уявленнях, без глибокого розуміння навчального процесу;

Достатній рівень (1 бал) – діти, які формально розуміють вимоги школи та висловлюють бажання навчатися, але їхні відповіді свідчать про

пріоритет гри, розваг або наявності певних страхів/невпевненості (наприклад, «Тут весело», «З мене всі будуть сміятися», «У школі цікаво», «Боюсь, що не зрозумію вчителя», «У мене буде багато друзів» та ін.).

Завдання 2. Першокласникам пропонувалися малюнки різного змісту – побутового, навчального, ігрового. Завдання полягало в тому, щоб розглянути їх, вибрати найбільш цікаві та обґрунтувати свій вибір. Аналіз результатів проводився за такими рівнями:

1. *Переважа учня надається навчальним сюжетам* (високий – 3 бали).
2. *Вибір школярем ігрових навчальних сюжетів* (середній – 2 бали).
3. *Істотна перевага школярем надається іграм* (достатній – 1 бал).

2. Оцінка емоційно-вольового розвитку учнів.

Завдання 1. Учні пропонувалося у зошиті «в лінійку» заповнити всі рядки паличками й рисочками, чергуючи їх відповідно до поданого зразка (наприклад, / – / – / – /). Також вони мали завдання продовжити зигзагоподібну і хвилеподібну лінії у рядку. На виконання завдання відводилося 5 хвилин. Під час виконання вчитель спостерігав за такими показниками:

1. Здатність дитини самостійно аналізувати зразок перед початком роботи.
2. Виявлення та реакція учня на власні помилки чи невдачі.
3. Звернення за допомогою.
4. Спроби залишити завдання незакінченим.
5. Реакція на оцінку виконаної роботи та інші показники.

Аналіз результатів виконання завдання передбачав наступне:

3 бали: першокласники, які правильно виконують завдання та встигають заповнити всю сторінку.

2 бали: учні, які правильно виконують завдання, але заповнюють меншу частину сторінки.

1 бал: діти, які виконують завдання з багатьма помилками, але швидко заповнюють всю сторінку.

0 балів: школярі, які виконують завдання повільно та з великою кількістю помилок.

Завдання 2 - візерунок. Мета цього групового завдання (для 9-10 учнів, які розміщувалися за окремими столами) – визначити вміння керувати своєю поведінкою, процесами сприйняття, пам'яті та мислення, виокремлюючи принцип побудови ряду на основі його елементів. Першокласники уважно розглядали візерунок і мали домалювати його до кінця ряду.

Наприклад, / – /// – /// – / – ... або ж / ▲ /. /▲/. /▲ /. /▲ /

Аналіз виконання цього завдання здійснювався наступним чином:

Високий рівень (3 бали) – учень точно продовжує малювати візерунок відповідно до зразка.

Середній рівень (2 бали) – першокласник продовжує візерунок, але порушує чергування елементів.

Достатній рівень (1 бал) – школяра малює візерунок окремо, не продовжуючи зразок, або його малюнок не відповідає запропонованому зразку.

Завдання 3 – фігури за інструкцією.

Це завдання розроблене для оцінки здатності дитини уважно слухати та запам'ятовувати усні вказівки, а також організовувати свої дії відповідно до отриманих інструкцій. Педагог спочатку пояснює завдання, а потім індивідуально демонструє кожному учневі, як його виконати. Суть завдання полягає в тому, що педагог дає першокласникам наступну інструкцію: «Намалюйте десять фігур (квадратів або овалів) поспіль, рухаючись зліва направо. Заштрихуйте третю, шосту та восьму фігури, а інші залиште незаштрихованими». Цю інструкцію могли повторювати кілька разів упродовж періоду тестування. Зміст завдання залишався незмінним, змінювався лише порядок штрихування фігур. Це важливо також для

тренування пам'яті першокласників, зосередження їхньої уваги на конкретному завданні.

Аналіз результатів виконання цього завдання здійснено наступним чином:

високий рівень (3 бали) – учень малює десять фігур у рядку та правильно штрихує їх відповідно до вказівки вчителя;

середній рівень (2 бали) – школяр малює десять фігур у рядку, три з них заштриховані, але розташування заштрихованих фігур не відповідає інструкції;

достатній рівень (1 бал): дитина малює десять фігур, однак жодна не заштрихована, або ж кількість намальованих фігур відрізняється від заданої (більше чи менше).

Завдання 4 – малюнок за диктовкою.

Це завдання спрямоване на виявлення здатності учня виконувати роботу відповідно до чітких вказівок експериментатора та синхронізувати свій темп виконання із заданим. Іншими словами ми називаємо ці завдання графічним диктантом (рис. 2.1).



Рис. 2.1. Графічний диктант для учнів 1 класу.

Ресурс: <https://shkolyar.org.ua/stattya/hrafichnyy-dyktant-dlya-pershoklasnykiv/>,
<https://vseosvita.ua/library/grafichni-diktanti-dla-persoklasnikiv-222734.html>

«Малюнок за диктовкою» передбачає створення схематичних зображень на зошитах у клітинку. Зображення можуть створюватися під диктовку вчителя (з вказівками напрямку за допомогою стрілок та відстані за допомогою цифр) або шляхом добудовування шаблонного контуру. Такі вправи є особливо ефективними на уроках математики. Для проведення цього завдання вчитель повинен забезпечити кожного учня спеціальними бланками з клітинками, а також звичайними та кольоровими олівцями та гумками. Як шаблони для таких диктантів можуть використовуватися зображення різноманітних тварин, будівель, транспортних засобів або візерунків, які були роздані нами всім дітям ВПО.

3. Діагностика інтелектуального розвитку першокласника.

Завдання 1 – обізнаність із навколишнім світом.

Це завдання передбачає бесіду з дитиною за низкою запитань, що дозволяють виявити її рівень загальної обізнаності. Приклади запитань: Як тебе звати (ім'я та прізвище)? У якому місті (або селі) ти живеш (проживав

раніше)? Звідки приїхав до нашої місцевості? Як називається країна, в якій ти живеш? Яка столиця нашої країни? Які народні свята ти знаєш? Назви пори року. Які свята відзначають у твоїй родині? Де працюють твої батьки? Чим займаються твої батьки на роботі? Яку професію мають твої батьки? Та інші.

Завдання 2 – системність знань дитини.

Цей блок запитань спрямований на оцінку структурованості знань першокласника. Приклади запитань: Яких тварин ти знаєш? Які рослини ти можеш назвати? Яких комах ти знаєш? Назви різні види транспорту.

Оцінювання відповідей учнів ми здійснювали таким чином:

високий рівень (3 бали) – дитина називає багато предметів і чітко їх класифікує;

середній рівень (2 бали) – учень називає багато предметів, але має труднощі з їхньою класифікацією за категоріями;

достатній рівень (1 бал) – школяр знає мало предметів і не може їх класифікувати без додаткових підказок.

Завдання 3 – розуміння причинно-наслідкових зв'язків.

Запитання педагога включають такі речення, приміром:

1. Спробуй продовжити назву місяців: березень, квітень, ...
2. Назви дні тижня по порядку.
3. З чого печуть хліб? Звідки люди беруть борошно? А як вирощують зерно?
4. Які пори року можуть бути схожими між собою? Чим саме?

Оцінка виконання ними цього завдання:

високий рівень (3 бали) – учень має чіткі уявлення і вільно, правильно їх висловлює;

середній рівень (2 бали) – у першокласника є певні уявлення, але він не завжди може повноцінно висловити їх словами;

достатній рівень (1 бал) – дитина має невеликий, розрізнений запас уявлень і їй важко їх вербалізувати.

Наступне завдання дуже цікаве для учнів, бо вони люблять гратися, а це саме дидактична гра для розвитку пам'яті і спостережливості «Що змінилось?». Для гри необхідно: декілька дрібних предметів (5-7 штук), які є під рукою: ручка, гумка, невелика іграшка, ключі, блокнот, олівець, фрукт тощо.

Правила гри. 1. Розкласти всі предмети на столі або будь-якій рівній поверхні перед дитиною. 2. Сказати дитині запам'ятати: «Зараз уважно подивись на ці предмети і спробуй їх запам'ятати. Я дам тобі час, наприклад, 30 секунд». 3. Далі вчитель просить дитину заплющити очі або відвернутися. У цей час він може: прибрати один предмет, додати один предмет, замінити один предмет іншим, змінити порядок предметів тощо. 4. Учитель дає завдання дитині відкрити очі та сказати, що змінилось. При цьому можливі різного роду ускладнення: збільшення кількості предметів, зменшення часу для запам'ятовування, виконання одразу кілька змін (наприклад, прибрати один і додати інший предмет), запропонувати дитині самій стати «учителем» і робити ці зміни. Дана гра не лише розвиває пам'ять, а й вчить дітей бути уважними та зосередженими, а значить, допомагає соціалізуватися в середовищі однолітків.

Аналогічно застосовуємо й інші методи і методичні прийоми для роботи з першокласниками ВПО.

2.2. Ефективні педагогічні засоби для стимулювання навчально-пізнавальних інтересів та подолання травми війни дітей ВПО

В умовах викликів для освіти, спричинених війною, перед педагогічною спільнотою постає надзвичайно важливе завдання: не лише забезпечити якісний освітній процес [9], але й підтримати психологічне благополуччя дітей, що набули статусу ВПО [13]. Ці діти часто переживають глибоку травму, що може суттєво впливати на їхні навчально-пізнавальні інтереси та загальну адаптацію до нових умов [9]. Відтак, розробка та

впровадження ефективних педагогічних засобів для стимулювання цих інтересів та подолання наслідків психологічних травм є пріоритетним у педагогічній діяльності вчителя та ЗЗСО [48].

У першому розділі цієї роботи нами описано напрями соціалізації з урахуванням кризових умов, тобто реалій війни. У цьому підрозділі ми більш детально опишемо практичний контекст проблеми, тобто особливості стимулювання навчально-пізнавальних інтересів першокласників, які є ВПО.

Для відновлення та розвитку навчально-пізнавальних інтересів у цих дітей необхідно застосувати комплексний підхід, що ґрунтується на індивідуалізації та врахуванні їхніх унікальних потреб та досвіду [24].

Упровадження ігрових елементів в освітній процес початкової школи дозволяє зняти психологічне напруження, підвищити мотивацію та зробити навчання більш привабливим. Це можуть бути дидактичні ігри, квести, вікторини, рольові ігри, що сприяють активному засвоєнню знань та розвитку навичок. Гра, зокрема, є природним способом для дитини опрацювати травматичний досвід у безпечному контексті. Залучення дітей до реалізації цікавих і значущих проєктів (наприклад, створення презентацій, макетів, вистав, дослідницьких робіт, STEAM-освіти чи LEGO-технологій) формує самостійність, розвиває критичне мислення та дає змогу відчувати власний успіх у середовищі однолітків, в якому дитина соціалізується.

Діалогові форми роботи, мозкові штурми, групові завдання створюють атмосферу співпраці, заохочують до активної участі та обміну думками, що є особливо важливим для першокласників, які потребують відчуття приналежності та безпеки [1].

Використання освітніх відео, інтерактивних симуляцій, віртуальних екскурсій та онлайн-платформ може значно урізноманітнити навчальний процес, зробити його більш наочним та сучасним, відповідаючи потребам цифрового покоління, зокрема в початковій школі. [12]

Велике значення для забезпечення успіху у роботі вчителя має врахування попереднього досвіду учня, що інтегрується в іносередовищі, його сильних сторін та інтересів при формуванні індивідуальної освітньої траєкторії допомагає відновити довіру до навчання та підтримати внутрішню мотивацію [29]. Зокрема це важливо для подолання травматичного досвіду війни, а це вимагає від педагога знань, компетентностей, високого рівня емпатії та психологічної обізнаності.

Важливо виокремити наступні, на нашу думку, ефективні педагогічні засоби для підтримки першокласників ВПО у початковій школі, що приведено нижче. Адже передусім це стосується створення безпечного та підтримувального освітнього середовища ЗЗСО [22]. Формування атмосфери довіри, взаємоповаги та емоційної безпеки у класі є першочерговим завданням, що передбачає встановлення чітких правил, передбачуваність дій, відсутність булінгу та дискримінації стосовно учнів ВПО чи навпаки.

Використання арт-терапевтичних та ігрових технік, як: малювання, ліплення, музика, казка та пісочна терапія тощо [26], дозволяють дітям висловити свої емоції та переживання, які вони, можливо, не можуть виразити словами. І це варто практикувати при вивченні різних предметів у початковій школі, і не лише у приміщенні школи. а й поза нею. Окрім того, чільне місце належить проблемі розвитку емоційного інтелекту, що достатньо добре висвітлено у педагогічній науці. Навчання дітей розпізнавати і керувати своїми емоціями, розвиток емпатії до інших, вміння вирішувати конфлікти мирним шляхом сприяє загальному психологічному благополуччю та соціальній адаптації в класі [16]. На наступному рисунку нами подано різновиди арт-терапевтичних методів, які були предметом використання в експериментальній роботі для успішної інтеграції і соціалізації учнів ВПО у ЗЗСО.



Рис. 2.2. Методи арт-терапії для роботи з першокласниками ВПО.

Ресурс: Власна розробка.

Варто зосередити більш детально увагу на методах (прийомах) ізотерапії у роботі з дітьми з особливими потребами та ВПО, котрі мають труднощі інтегрування у середовище ЗЗСО, зокрема в 1-му класі (рис. 2.3). Власне, ізотерапія передбачає використання образотворчого мистецтва як прийому лікування певних психічних розладів чи проблем, в т.ч. травм війни. Часто це є малювання, ліплення з пластиліну чи глини, фотографування, декорування та ін.

Ізотерапевтичні прийоми у роботі з дітьми з ООП

- Малювання пальцями, долоньками, на склі, мокрому папері, піпеткою, предметами навколишнього середовища (м'ятим папером, кубиками, губками, зубними щітками, нитками, свічкою);
- Ліплення, декорування, аплікування.



Рис. 2.3. Використання арт-терапії для соціалізації першокласників ВПО в умовах інклюзивної освіти.

Ресурс: <https://naurok.com.ua/mayster-klas-art-terapiya-u-roboti-z-ditmi-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-385207.html>

У сучасних умовах все більше уваги приділяється співпраці з громадою, і це не випадково. Залучення до соціальної взаємодії та волонтерства вже в початковій школі в час війни – надзвичайно важливо для виховання патріотизму, соціальної активності дитини (виготовлення виробів для Воїнів-Героїв, вітальних листівок, браслетів, плетіння захисник сіток і т.п.). Організація спільних проєктів, де учні можуть допомагати іншим, бере участь у благодійних акціях, може надати їм відчуття власної значущості та відновити віру в добро.

Чи не найважливішою є психосоціальна підтримка дітей [24]. Для цього заклади освіти області надають психосоціальну допомогу дітям з сімей ВПО через роботу шкільних психологів та соціальних педагогів, що сприяє подоланню стресу та адаптації до нового середовища [8]. Крім того, проводяться численні позашкільні заходи, які організують навчальні установи, школи, інші організації – екскурсії, майстер-класи та інші активності для дітей ВПО, що сприяє їхній інтеграції та розвитку.

Наприклад, Центр туризму та краєзнавства учнівської молоді Івано-Франківської міської ради проводив пізнавальні історичні екскурсії містом, а також туристично-тренувальні мандрівки мальовничими місцями області.

Однак складним було також завдання інтегрувати дітей до шкільного середовища, оскільки вони отримали різного роду стреси, зазнали втрат і змінили оточення. Для цього було внесено зміни в освітні програми. Зокрема, упроваджуються курси з української мови для дітей ВПО, що допомагає їм краще адаптуватися в новому мовному середовищі та покращує комунікативні навички [49]. Адже саме ці діти часто мають бар'єри у налагодженні контактів і здебільшого є російськомовними.

Співпраця з громадськими організаціями також має важливе значення – залучення неурядових організацій до процесу соціалізації дітей ВПО дозволяє розширити спектр наданих послуг та забезпечити індивідуальний підхід до кожної дитини. [49]

Варто вказати на численні виклики у процесі соціалізації учнів у ЗЗСО. Серед них: 1) психологічна адаптація: діти ВПО можуть стикатися з труднощами у встановленні нових соціальних зв'язків та подоланні наслідків стресу, пов'язаного з переміщенням; 2) освітні прогалини у знаннях і навчанні: різниця в навчальних програмах і методах викладання між регіонами може ускладнювати процес навчання для дітей ВПО; крім того треба звикати до нових учителів та однокласників; 3) культурні відмінності, зокрема в окремих традиціях і звичаях, що іноді впливає на процес інтеграції дітей ВПО у нове освітнє середовище [9].

Для покращення процесу соціалізації пропонуємо наступні рекомендації. Для цього наведемо приклади ефективних методів і прийомів роботи вчителя з учнями, які пережили травматичний досвід війни, зокрема ВПО, у початковій школі.

Метод «*Тепле коло*» (ранкове коло, яке практикується у НУШ). Мета: створити безпечний простір для емоційного вираження та налагодження довіри. Методика проведення: кожен учень по черзі ділиться, як він

почувається або що приносить із собою на урок (можна використовувати м'яку іграшку, яка «дає право голосу»). При цьому теми мають бути простими, позитивними, з поступовим переходом до глибших переживань (але без тиску) (рис. 2.4).

ЯК ГОВОРИТИ З ДІТЬМИ ПРО ВІЙНУ

Говоріть дітям правду

Кажіть дітям правдиву інформацію, в толерантному обсязі відповідно до їхнього віку.

Створіть відповідні умови для розмови про війну

Є дуже важливим, щоб діти почувалися в безпеці та спокої.

Дайте дітям простір, щоб вони могли говорити про свій страх

Скажіть дітям, що ви з ними. Не поспішайте. Не применшуйте і не ставте під сумнів їх почуття.

Покажіть дітям, що ви розумієте, що те що відбувається збиває з пантелику та є складним. Скажіть їм, що їхні почуття є нормальною реакцією на ненормальну ситуацію- війну.

Допоможіть дітям виразити їхні почуття, наприклад за допомогою гри, малювання або у формі короткого оповідання, казки чи розповіді.

Уникайте стереотипів

Уникайте шкідливих стереотипів та генералізації. Якими б не були наші почуття на рахунок Росії та Путіна, наші діти мають знати що не всі росіяни погані люди.

Цікавтеся, що діти про все це думають

Намагайтеся слухати, дізнайтеся що вже діти знають, що чули і звідки про це дізналися.

Покажіть дітям, що ви раді, що можете з ними про це відверто поговорити. Поділіться своїми поглядами та почуттями щодо конфлікту на Україні. Дозвольте і дітям висловити їхні погляди та емоції.

Не залишайте наодинці з цим питанням дітей старшого віку та підлітків. Говоріть з ними про все, що вони чують та бачать у ЗМІ.

Визнайте серйозність ситуації та будьте уважні

Будьте особливо чуйні до дітей, яких війна зачепила більшою мірою (наприклад їхні родичі на Україні або в Росії, батьки служать в ЗСУ або у дітей травма пов'язана з війною).

Що ще може допомогти?

Приведіть дітям приклади людей та організацій, які допомагають.

Розповідайте історії людей, які пережили війну і справилися з цим.

Спробуйте разом придумати способи, як ви можете придатися до подолання проблеми.

Співчуйте та підтримуйте інші важливі цінності.

Не забувайте і про себе. Активно шукайте позитивний досвід у спілкуванні з дітьми.



Пам'ятайте, що спільна участь, взаємна підтримка, контакт а приклади доброї практики є найкращими методами в подоланні складних та неочікуваних подій.

Centrum
NODIKA
www.centrumnodika.ua
www.donorschools.org.ua

Рис. 2.4. Матеріали для роботи з батьками і першокласниками ВПО.

Ресурс: http://sharky-school.kiev.sch.in.ua/kabinet_psihologa/poradi_psihologa_pid_chas_vijni/?pvi=pvi

Для того, щоб допомогти дітям виражати емоції без слів, варто застосовувати *арт-терапевтичні техніки*: «Намалюй свій дім мрії», «Що в моєму серці» (малюнок у формі серця з емоціями або кольорами), створення колажу «Що мене підтримує» та ін. (рис. 2.4).

Надзвичайно важливим є рефлексивний аспект, зокрема *методи письмової рефлексії (щоденник емоцій)*, щоб навчити учнів помічати та описувати свої емоції. Для молодших учнів пропонуємо малюнки або смайлики в щоденнику емоцій, а для старших (3–4 кл.) можуть писати короткі речення: «Сьогодні я відчував(ла)...», «Мене потішило...» тощо. А для створення атмосфери підтримки, залучення до колективу варто *працювати в групах чи парах*, що дає відчуття «ти не сам (а)»: робота в парах з постійною зміною партнерів; колективні завдання: спільний малюнок, проєкт, казка; ігри на взаємодію («заплети павутинку дружби», «подаруй комплімент») тощо [52].

Використання історій з позитивним завершенням допомагає у формуванні віри в безпечне майбутнє, зниження тривожності в стресових умовах під час війни. Читання/інсценізація казок або історій, де герой долає труднощі (наприклад, українські народні казки, адаптовані історії про силу й добро), рекомендуємо застосувати в освітньому процесі початкової школи, де навчаються діти ВПО.

Техніка «Скринька безпеки» – для створення внутрішнього відчуття захищеності для дитини. Для цього кожен учень виготовляє коробочку (з паперу або справжню) й наповнює її «позитивними речами»: малюнками, фотографіями, записками з приємними словами.

У дитини, яка перебуває у страху, стресі чи відчуває душевний дискомфорт, важливо зберігати повагу до особистого простору та індивідуального темпу, що допоможе педагогові, – це *метод «Право не говорити»*. На уроці школяр має право не відповідати, не брати участь у певній активності, якщо не готовий до цього, що дозволяє знизити рівень стресу, тобто враховувати ситуативні відмінності і т.п. Це стосується й бажання чи небажання учня (учениці) розповідати про свої трагічні історії чи особисте життя (тільки з власної волі) [55].

У руслі цієї проблеми важливо звернути увагу освітян на індивідуальному підході до кожної дитини, яка зазнала травми війни, з

урахуванням її потреб та особливостей. Для цього необхідне й проведення тренінгів та семінарів для вчителів щодо роботи з дітьми ВПО, зокрема з питань психологічної підтримки та культурної чутливості. У будь-яких заходах, спрямованих на соціалізацію учнів в освітньому середовищі початкової школи, важливим є залучення батьків, адже активна співпраця з батьками дітей ВПО допоможе у створенні сприятливого середовища та підтримки процесу адаптації.

Працюючи в Центрі Карітас в м. Коломия, ми приділяємо велику увагу співпраці з батьками та психологами. Саме у нас в експерименті брало участь 10 учнів молодшого шкільного віку, які є ВПО. Це системна робота з родинами ВПО та залучення кваліфікованих психологів для індивідуальної та групової роботи, що є важливим і необхідним для комплексного подолання травматичних наслідків. Окрім того, практикуємо регулярні рефлексійні заняття: проведення «кіл довіри», «ранкових зустрічей» або інших форм групової рефлексії дозволяє, що дозволяє молодшим школярам обговорити свої переживання, отримати підтримку від однолітків і вчителя [55].

Застосування цих педагогічних засобів уможливорює стимулювання навчально-пізнавальних інтересів, сприяє психологічній реабілітації та інтеграції дітей ВПО в освітнє середовище ЗЗСО, допомагаючи їм успішно адаптуватися до нових життєвих обставин.

2.3. Психоемоційна регуляція як умова успішної соціалізації та інтеграції дітей ВПО у ЗЗСО Івано-Франківщини

Психоемоційна регуляція – це здатність особистості усвідомлювати, розуміти й керувати власними емоціями з метою адаптації до соціального середовища. У контексті ВПО, зокрема дітей, ця навичка набуває особливої ваги, адже психоемоційні труднощі, спричинені вимушеним переміщенням, розривом соціальних зв'язків, втратою звичного середовища, часто

заважають ефективній інтеграції у нові освітні та соціальні умови [47]. Діти, що пережили травматичний досвід війни, часто стикаються зі значними труднощами у сфері емоційного контролю, що безпосередньо впливає на їхню здатність адаптуватися до нового середовища, будувати стосунки з однолітками та дорослими, а також ефективно долучатися до освітнього процесу [24].

Для першокласників родин ВПО, які могли втратити дім, звичне оточення та відчуття безпеки, ця здатність є надзвичайно важливою [57]. Неспроможність адекватно регулювати емоції може проявлятися у вигляді: а) підвищеної тривожності та страхів, тобто постійне очікування небезпеки, флешбеки, нічні жахи; б) агресивної поведінки, спрямованої на себе чи на оточуючих, як спосіб виплеску накопиченого стресу; в) апатії та відстороненості, тобто втрата інтересу до діяльності, уникнення соціальних контактів; г) проблем з концентрацією уваги та навчанням, адже емоційне перевантаження заважає зосередитись на матеріалі, що вивчається; д) труднощів у взаємодії у класі з однолітками, незрозуміння емоцій інших, конфлікти через нездатність контролювати власні реакції тощо.

Тому для таких учнів соціалізація у новому середовищі – це складний і багаторівневий процес, що включає налагодження міжособистісних контактів, прийняття нових норм і правил поведінки, а також формування почуття безпеки та приналежності до спільноти. Усе це можливе лише за умови належного рівня емоційного самоконтролю та підтримки з боку педагогів, психологів і ровесників.

На прикладі ЗЗСО Івано-Франківської області можна простежити, що системна підтримка психоемоційного стану дітей ВПО сприяє їхній швидшій адаптації. Зокрема, впровадження психологічного супроводу, програм соціально-емоційного навчання, створення безпечного освітнього простору дає змогу зменшити рівень тривожності, агресивності та соціального відчуження серед учнів [13]. Отож, психоемоційна регуляція виступає не лише внутрішнім ресурсом дитини, а й важливим фактором, що

значною мірою визначає ефективність її соціалізації та інтеграції в нове середовище, зокрема початкової школи. Розвиток цієї якості є необхідним компонентом комплексної підтримки дітей ВПО у ЗЗСО Івано-Франківщини.

Водночас відсутність ефективних механізмів психоемоційної регуляції значно ускладнює процес соціалізації, адже першокласнику важко адаптуватися до нових соціальних ролей, норм і правил. Це також перешкоджає успішній інтеграції у шкільне середовище та суспільство загалом, створюючи бар'єри для повноцінного включення у життя громади, а труднощі дитини у школі впливають на самопочуття та ефективність роботи батьків.

На основі вивчення наукової літератури ми окреслили деякі аспекти, що стосуються педагогічної діяльності вчителі початкових класів з першокласниками родин ВПО.

Першу, це **забезпечення емоційної підтримки учнів, котрі інтегруються в класі**. Учитель повинен володіти навичками емпатійного слухання, вміти розпізнавати та розуміти емоційні стани дітей, створювати безпечний простір для емоційного самовираження [6]. Для цього доцільно використовувати методики ігрової та арт-терапії [26], що сприяють зниженню рівня стресу та емоційного напруження, а водночас допомагають зосередитися у навчанні через дидактичну гру (рис. 2.5).



Рис. 2.5. Інфографіка для роботи з першокласника із родин ВПО

Ресурс: <https://surl.lt/xhjnbq>

Друге. Проведення заходів, які б сприяли соціальній і педагогічній адаптації першокласників до умов школи. У роботі з дітьми, які втратили звичне соціальне середовище внаслідок воєнних дій, важливо забезпечити умови для ефективної інтеграції в новий колектив. Це передбачає надання психосоціальної підтримки та розвиток міжособистісних комунікативних навичок [1].

Наприклад, гра-арт-терапевтична вправа «*Чарівна парасолька*» допоможе дитині візуалізувати власний захист та джерела радості. Для роботи можна використовувати олівці, фломастери, фарби та аркуш паперу, або ж малювати паличкою на землі чи крейдою на поверхні [сайт психолога].

1. Створення парасольки захисту – необхідно зобразити на аркуші зверху або в центрі велику парасольку, яка могла б захистити тебе від будь-яких зовнішніх негараздів. Вона може займати майже весь аркуш. Розфарбувати дитині треба її так, як тобі найбільше подобається.
2. «Ти під парасолькою». Під парасолькою першокласник ВПО має намалювати фігурку хлопчика або дівчинки (як ти себе уявляєш). Зробити це треба так, щоб ця фігурка відчувала себе максимально захищеною від впливу навколишнього світу.
3. Визначення власних меж захисту – промалювати кордони захисту парасольки, при цьому важливо виділити простір, який вона закриває від зовнішніх негараздів. Можна обвести цей простір іншим кольором або просто позначити його однією лінією. Пропонуємо малювати цю парасольку яскравою, яка може закрити також від дронів чи ракет під час тривоги.
4. Радощі з чарівної парасольки – пропонуємо уявити собі, що створена парасолька не лише захищає, а й має чарівну особливість: коли вона відкривається, з неї висипаються різні радощі та задоволення, які роблять людину під нею щасливішою. Намалювати у захисному просторі парасольки всі радощі, які спадають тобі на думку і роблять щасливим вчитель може запропонувати учням 1 класу для створення емоційного комфорту. Важливо також дитині зробити настанову, що це є маленька рятувальна річ, яка може допомогти позбутися суму, страху і поганого настрою. У такі моменти тобі варто просто згадати свою парасольку (навіть в уяві), скористатися однією із зазначених підказок і покращити собі настрій.

Третє. Це стосується важливого напрямку, як партнерська взаємодія з батьками, оскільки ефективна робота передбачає тісну співпрацю з батьками здобувачів початкової освіти з метою формування стабільного, морально-духовного мікроклімату. Учитель початкових класів

може здійснювати консультативну діяльність, інформуючи батьків щодо методів подолання психологічних труднощів у дітей, а також щодо важливості залучення до освітнього процесу ЗЗСО [24].

Четверте - формування громадянської свідомості учнів, зокрема розвиток громадянської відповідальності, толерантності, патріотизму та культури міжособистісних стосунків серед дітей, тобто збереження від соціальної нестабільності в цілому [53]. Успішна реалізація соціально-виховних проєктів можлива за умови активного залучення волонтерів, представників благодійних фондів, громадських організацій [52]. Така співпраця може включати проведення тренінгів, майстер-класів, інтерактивних заходів для учнів, а також сприяння матеріальній та емоційній підтримці сімей, які постраждали від війни, що постійно робиться на базі «Карітасу».

Робота, що здійснюється у закладах освіти, має відповідати положенням Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» та реалізовувати цілі Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 року № 1322 . Відповідно до цього, педагогічна діяльність має бути спрямована на формування у здобувачів освіти глибокого патріотичного почуття, поваги до Конституції та законів України, високої громадянської відповідальності, прагнення до участі в розбудові демократичного суспільства та особистого внеску у зміцнення держави. У часі війни важливим є формування патріотичної свідомості, любові до Батьківщини, готовності до виконання громадянського обов'язку, сприяння національній єдності та соціальній злагоді – це спільне завдання органів державної влади, освітніх закладів, родин та всіх соціальних інституцій [59].

Для першокласників ВПО в умовах війни, які переживають стрес та потребують саморегуляції, фізичні вправи мають поєднуватися з

елементами гри, уяви та усвідомленням тіла, щоб створити безпечний та заспокійливий досвід. Важливо, щоб ці вправи були простими, короткими та не вимагали значного простору чи обладнання. Запропонуємо нижче кілька власних комплексів вправ для саморегуляції, розроблених з урахуванням цих потреб, які можна виконувати як сидячи за партою, так і стоячи.

Комплекс А. «Чарівні перетворення» (сидячи за партою).

Цей комплекс зосереджений на **уяві та розслабленні**, допомагаючи дітям відволіктися від тривоги та зосередитися на позитивних образах.

1. Вправа «Квітка розкривається».

В.п.: Руки лежать на парті, долоні разом, ніби бутон квітки.

Дія: Повільно піднімати руки вгору, розкриваючи долоні, ніби квітка розкриває свої пелюстки назустріч сонечку. Уявити, як промінчики тепла торкаються обличчя.

Дихання: Глибокий вдих, коли руки піднімаються, повільний видих, коли руки опускаються на парту.

Мета: Розслаблення, уява, позитивні емоції.

2. Вправа «Стиснута кулька – роздута кулька»

В.п.: Руки стиснуті в кулаки, обличчя напружене, ніби маленька стиснута кулька.

Дія: Повільно розслабляти кулаки, розтискати пальці, розслабляти обличчя. Уявити, як кулька поступово надувається, стає великою та легкою. Руки можна розвести в сторони, уявивши її розмір.

Дихання: Глибокий вдих при розслабленні, повільний видих при поверненні в «стиснутий» стан.

Мета: Зняття м'язової напруги, усвідомлення розслаблення.

3. Вправа «Тихий метелик»

В.п.: Долоні лежать на колінах, пальці ледь торкаються.

Дія: Повільно та легко рухати пальцями вгору-вниз, ніби метелик махає крильцями. Фокусуватися на легкості рухів. Можна «відлетіти» уявним метеликом у якесь безпечне, гарне місце.

Дихання: Рівномірне, спокійне.

Мета: Фокусування уваги, заспокоєння, уява.

Комплекс Б. «Моє міцне дерево» (стоячи біля парти або на килимку).

Цей комплекс допомагає дітям відчутти стійкість, силу та рівновагу, що особливо важливо в умовах невизначеності.

1. Вправа «Коріння дерева».

В.п.: Стоячи, ноги на ширині плечей, руки вільно опущені.

Дія: Уявити себе міцним деревом. Поволі переносити вагу тіла з однієї ноги на іншу, відчуваючи, як “коріння” (стопи) міцно тримаються за землю. Можна злегка похитуватися, ніби дерево під легким вітром, але залишатися стійким. Руки можна підняти вгору, як гілки.

Дихання: Глибоке, рівномірне.

Мета: Відчуття стійкості, "заземлення", рівновага.

2. Вправа «Хмаринка-дощик».

В.п.: Стоячи, руки опущені.

Дія: Повільно піднімати руки вгору через сторони, ніби велика хмаринка надувається (вдих). Потім повільно опускати руки вниз, струшуючи кистями, ніби крапельки дощу падають (видих). Можна уявити, як дощик змиває всі хвилювання.

Дихання: Глибокий вдих при піднятті, повільний видих при опусканні.

Мета: Зняття емоційної напруги, розслаблення.

3. Вправа «Щеня, що потягується».

В.п.: Стоячи, руки опущені, спина пряма.

Дія: Повільно потягнутися вгору, витягуючи хребет, ніби щеня, що тільки прокинулося. Потім нахилитися вперед, доторкнувшись пальцями

рук до підлоги (або до колін, якщо важко), розслабити шию. Повільно повернутися у вихідне положення.

Дихання: Вдих при потягуванні вгору, видих при нахилі.

Мета: Зняття м'язового затиску в спині та шиї, покращення гнучкості.

Комплекс В. «Мій захисний щит» (сидячи або стоячи).

Цей комплекс спрямований на відновлення почуття безпеки та контролю над власним простором.

1. Вправа «Черепашка в панцирі».

В.п.: Сидячи або стоячи, руки вільно опущені.

Дія: Повільно втягнути голову в плечі, ніби черепашка ховається в панцир, максимально напружити м'язи шиї та плечей. Затримати на 3-5 секунд. Потім повільно розслабитись, опустити плечі. Повторити 2-3 рази.

Дихання: Вдих при напруженні, видих при розслабленні.

Мета: Зняття напруги, відчуття захищеності.

2. Вправа «Моя бульбашка безпеки».

В.п.: Сидячи або стоячи, очі можна заплющити.

Дія: Уявити навколо себе прозору, але дуже міцну бульбашку або кокон. Ця бульбашка захищає від усього неприємного ззовні, але пропускає добро і тепло. Дитина знаходиться всередині цієї бульбашки і відчувається в повній безпеці. Можна повільно «малювати» руками контури цієї бульбашки навколо себе.

Дихання: Спокійне, глибоке.

Мета: Відновлення почуття безпеки, створення внутрішнього "сховища".

3. Вправа «Дружня посмішка».

В.п.: Сидячи або стоячи, обличчя розслаблене.

Дія: Повільно посміхнутися, відчуваючи, як розслабляються м'язи обличчя. Уявити, що ця посмішка дарує тепло і радість. Потім «посміхнутися» очима, відчути, як доброта наповнює всередині. Поділитися посмішкою з другом або уявним звірятком.

Дихання: Легке, вільне.

Мета: Покращення настрою, активація позитивних емоцій, розслаблення м'язів.

У нашому дослідженні ми намагалися простежити *механізми*, які можуть бути корисними для *формування та підтримки психоемоційної регуляції учня початкових класів з родини ВПО*:

- 1) створення безпечного та стабільного освітнього середовища початкової школи, що слугує першочерговим завданням громади та школи, а також відчуття розуміння і довіри у новому оточенні (школа, дім, дозвілля), стабільний розпорядок дня, чіткі правила та підтримка дорослих допомагають дитині відновити відчуття контролю;
- 2) навчання розпізнаванню емоцій, це означає допомогу школярам ідентифікувати власні емоції (радість, гнів, сум, страх), розуміти їхні причини та вплив на поведінку, наприклад, казкотерапія чи пісочна терапія;
- 3) формування конструктивних стратегій реагування передбачає ознайомлення дітей з ефективними способами вираження та управління емоціями (дихальні вправи, фізична активність, творчість (малювання, ліплення, музика), ведення щоденників емоцій, техніки релаксації), а також залучення їхніх батьків;
- 4) психологічна підтримка та корекція із залученням кваліфікованих психологів для індивідуальної та групової роботи з учнями, які мають виражені ознаки травматичного стресу – арт-терапія, ігрова терапія, когнітивно-поведінкова терапія слугують дієвими інструментами в роботі з травмою війни;
- 5) залучення батьків до процесу формування психоемоційної регуляції, надання їм інформації та інструментів для підтримки дитини вдома допомагає створити атмосферу комфорту і довіри (рис. 2.6).



Рис. 2.6. Інфографіка для використання у роботі з дітьми і батьками ВПО.

Ресурс: <https://1tr.school.org.ua/psihologichna-dopomoga-pid-chas-vijskovogo-stanu-11-32-25-16-03-2022/>

Отже, психоемоційна регуляція є основною передумовою для успішної соціалізації та інтеграції дітей ВПО у середовищі ЗЗСО, особливо коли йдеться про першокласників. Її розвиток дозволяє не лише мінімізувати негативні наслідки травматичного досвіду, а й розкрити потенціал молодшого школяра, сприяти його повноцінному включенню в освітній простір та суспільне життя.

2.4. Результати педагогічного експерименту

До формувального етапу експерименту було залучено учнів 1-А та 1-Б класів ліцею , де відповідно навчаються 25 і 26 дітей. Учні 1-А класу виступали як контрольна група, 1-Б – як експериментальна. Такий розподіл є обґрунтованим, адже кількість учасників у групах приблизно однакова, а рівень їхньої академічної підготовки – співставний. Проте, з огляду на воєнні обставини, спостерігається різний ступінь емоційної та психологічної готовності до освітнього процесу, а також різний рівень соціалізації серед дітей із числа ВПО [13], що й підтвердили результати нашого дослідження.

У 1-Б класі нами було реалізовано серію занять, які включали використання методик і тестових завдань, описаних у цьому розділі, а також психотерапевтичних заходів і консультацій. Додатково застосовувалися окремі тести для оцінки емоційної стійкості та когнітивних здібностей учнів, що дозволяло підтримати першокласників із родин внутрішньо переміщених осіб. Це дало змогу з'ясувати, наскільки діти залучені до освітнього процесу, як проходить їхня соціалізація, і як вони реагують на обставини, пов'язані з війною – зокрема, необхідність переходити до укриття під час занять або швидко змінювати вид діяльності.

Воєнні події змусили адаптувати підходи до навчання. Тому важливо було також вивчити психоемоційне ставлення до навчання, рівень цифрової грамотності та інші чинники [1]. Аналіз ситуації базувався на результатах опитування, спостереження за поведінкою учнів у класі, а також розмовах із ними.

У нашому дослідженні ми встановили зв'язок між рівнем адаптації першокласників до школи та їхньою мотивацією. Чим краще дитина адаптується, тим вищі її показники мотивації. Наприклад, діти з успішною адаптацією виявляють сильніше бажання вчитися (на 0,3 бали вище) та значно вищу пізнавальну активність (на 0,8 балів вище) порівняно з тими, хто адаптується гірше. Причому можна визначити також гендерні

особливості, що дуже помітні у 1-му класі: дівчатка демонструють дещо вищі показники ставлення до навчання та пізнавальної активності, ніж хлопчики. Ці відмінності особливо виражені серед дівчаток з високим рівнем адаптації. Ймовірно, це пов'язано з їхнім дещо швидшим розвитком у цьому віці, що сприяє успішнішій соціалізації в умовах НУШ, що помітно серед учнів також з родин ВПО [45].

Окрім того, варто акцентувати на мотивації до навчання у дітей, зважаючи на травми війни, що слугує також показником успішної психологічної адаптації до умов ЗЗСО (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Розвиток мотивації до навчання у першокласників залежно від рівня їх адаптації до навчання в НУШ

Рівні адаптації до освітнього процесу НУШ									
	Високий			Середній			Достатній		
	Хлоп.	Дівч.	Σ	Хлоп.	Дівч.	Σ	Хлоп.	Дівч.	Σ
Показ- ник	2,5	2,9	2,7	2,5	2,4	2,45	2,3	2,1	2,2

У нашому дослідженні ми зосередилися на емоційно-вольовій сфері учнів, вимірюючи їхню здатність долати перешкоди за допомогою спеціальних завдань, поданих у пп. 2.1. Аналіз даних (табл. 2.2) показав, що в цілому рівень розвитку емоційно-вольової сфери у більшості першокласників є достатньо високим. Хоча в деяких завданнях, як «графічний диктант» і «склади сам», спостерігалися незначні відмінності між досліджуваними групами, загалом ці показники були стабільними.

Важливим висновком стала чітка кореляція між розвитком емоційно-вольової сфери та успішністю адаптації дітей до школи. Зокрема, учні з вищими показниками емоційно-вольового розвитку продемонстрували значно кращу адаптацію (різниця в середньому 0.6-0.8 умовних балів порівняно з тими, у кого цей рівень є достатнім). Це підтверджує, що

розвинена емоційно-вольова сфера є важливим фактором, що впливає на психолого-педагогічні умови соціалізації молодших школярів. Незважаючи на те, що більшість дітей мають достатньо розвинену емоційно-вольову сферу, близько 25% учнів демонструють низький рівень, що вказує на необхідність уваги до цієї групи.

Таблиця 2.2

**Середні показники розвитку емоційно-вольової сфери
першокласників залежно від умов їх соціалізації (в умовних балах)**

<i>Тестові завдання (назви)</i>	<i>Рівень адаптації</i>		
	<i>Високий</i>	<i>Середній</i>	<i>Достатній</i>
Письмово за взірцем	2,6	2,4	2,1
Квадрати (овали)	2,9	2,1	2,0
Візерунок	2,9	2,1	2,0
Графічний диктант	2,4	2,2	1,9
Склади сам	2,6	2,5	2,1
<i>РАЗОМ</i>	2,7	2,3	2,0

Наприкінці експерименту ми здійснили кінцевий зріз, для того, аби вивчити рівень готовності молодших школярів в обох класах до навчання в умовах війни (табл. 2.3, рис. 2.7).

У цій таблиці чітко відображено результати дослідження рівня соціалізації учнів 1-х класів до навчання в умовах воєнного часу. Наприкінці експерименту в експериментальному класі спостерігається зростання показників високого рівня соціалізації, а також покращення на середньому рівні. Наприклад, якщо до початку дослідження у експериментальному класі було 13 учнів із низьким рівнем соціалізації, то після завершення – лише 8, що свідчить про покращення на 20%. (табл. 2.3).

У контрольному класі ситуація залишилась майже без змін: на початку експерименту низький рівень соціалізації був у 13 учнів, а наприкінці – у 15. Незважаючи на незначний приріст (7,7%), його можна вважати випадковим,

оскільки у цьому класі не проводилися спеціальні заходи за нашою програмою.

Таблиця 2.3.

Результати дослідження рівня соціалізації першокласників із родин ВПО у ЗЗСО в умовах війни (за даними формувального експерименту)

Класи	Етапи	Рівні					
		Високий		Середній		Низький	
Експериментальний клас	дослідження	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%
	До експерименту	4	16,0	8	32,0	13	52,0
	Після експерименту	7	28,0	10	40,0	8	32,0
Контрольний клас		Високий		Середній		Низький	
	До експерименту	5	19,2	6	23,1	15	57,7
	Після експерименту	5	19,2	8	30,8	13	50,0

Ресурс: Власна розробка.

Отож, у контрольному класі також спостерігаються позитивні зміни, і це є важливим фактом. Хоча на фоні експериментального класу під час формувального етапу експерименту результати не виявилися настільки виразними, як у випадку застосування нашої методики психоемоційної та педагогічної підтримки учнів із родин ВПО. У будь-якому разі ми вважаємо отримані дані як корисними, так і достовірними. Зменшення кількості учнів із низьким рівнем соціалізації в контрольному класі, ймовірно, пов'язане зі спонтанними позитивними змінами в навчальному процесі або з особистими особливостями адаптації першокласників.

Отже, можемо стверджувати про певні позитивні зрушення. Це також свідчить про те, що і учні, і вчителі поступово адаптуються до умов війни, навчаються долати труднощі та ефективно вирішувати проблеми, пов'язані з інтеграцією дітей із числа ВПО у шкільне середовище (рис. 2.7).

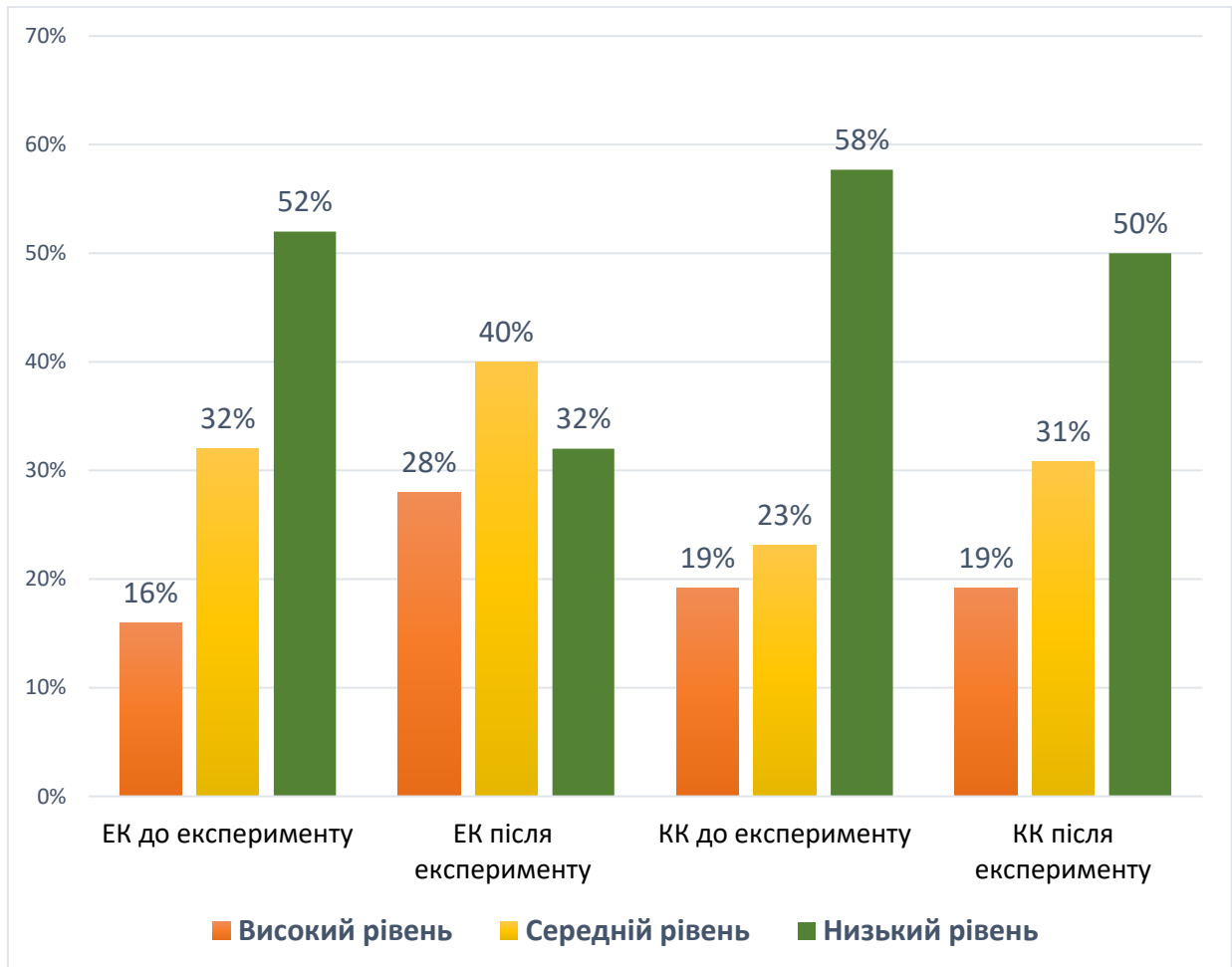


Рис. 2.7. Динаміка рівня соціалізації першокласників із родин ВПО у ЗЗСО в умовах війни¹

Ресурс: Власна розробка.

Отже, за підсумками експерименту зафіксовано позитивні зміни, що наочно представлено на рисунку. В експериментальному класі, де вчителям було запропоновано альтернативний методичний інструментарій для роботи з дітьми з родин ВПО в умовах війни, спостерігається вищий рівень соціалізації. Зокрема, запропоновані методики були спрямовані на розвиток

¹ КК – контрольний клас, ЕК – експериментальний клас.

мотивації до навчання, підтримку уваги, подолання стресу та тривожності, що виникають у таких учнів під час інтеграції в освітнє середовище звичайних класів шкіл м.Коломиї.

Результати емпіричного дослідження підтверджують ефективність застосованих підходів. У експериментальному класі середній рівень соціалізації зріс із 32% на початку до 40% наприкінці експерименту, а високий – із 16% до 28%, що становить приріст на 12% (рис. 2.7).

У контрольному класі також відзначено позитивну динаміку, зокрема значне зниження кількості учнів із низьким рівнем соціалізації, що можна вважати своєрідним приростом. Однак показник високого рівня залишився незмінним, а середній рівень зріс незначно.

Таким чином, результати формувального експерименту засвідчили ефективність застосованих методів і форм педагогічної підтримки, орієнтованих на потреби дітей ВПО. На основі отриманих даних можна зробити висновок про доцільність вивчення та впровадження вчителями початкової школи інноваційних стратегій, спрямованих на успішну соціалізацію дітей із родин внутрішньо переміщених осіб у середовищі початкової школи.

Висновки до розділу II

Успішна організація освітнього процесу в ЗЗСО в умовах війни вимагає тісної взаємодії між усіма учасниками освітнього середовища – учителями, учнями, батьками, адміністрацією школи, громадськими організаціями (зокрема, Карітасом) і місцевою громадою [7]. Така співпраця є ключовою для створення умов, що сприяють соціалізації дітей із родин внутрішньо переміщених осіб (ВПО), а також для надання їм необхідного психолого-педагогічного супроводу [16].

Інтеграція учнів ВПО у шкільне середовище потребує впровадження інноваційних підходів до навчання, зокрема методів психотерапевтичної підтримки та стимулювання пізнавального інтересу першокласників [1].

Особливої уваги заслуговують діти, які мають труднощі з адаптацією внаслідок пережитих травматичних подій [9]. Важливою складовою процесу є також активна участь батьків, які мають допомагати дітям опановувати навчальний матеріал, забезпечувати емоційну стабільність та реагувати на ознаки психологічного дискомфорту [24].

Одним із пріоритетів має бути інформування батьків про ризики, пов'язані з психічним та фізичним здоров'ям дітей, особливо в умовах онлайн-навчання або при виникненні ознак тривожності. Зокрема, необхідно звертати увагу на негативний вплив неконтрольованого використання гаджетів та перегляду цифрового контенту, який може підсилювати емоційне напруження, спричинене війною, тривожними сигналами, або інформацією з медіа [24].

Результати формувального експерименту свідчать про позитивну динаміку в соціалізації першокласників із родин ВПО в експериментальному класі, де застосовувалися спеціально розроблені методики підтримки. У контрольному класі такі зміни були менш вираженими, що підтверджує ефективність запропонованих підходів.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження ми прийшли до наступних висновків.

1. Вивчення науково-педагогічної літератури допомогло визначити теоретичну основу соціалізації та інтеграції молодших школярів у вітчизняній та зарубіжній науковій думці..

Виявлено, що сутність поняття «*соціалізація*» у педагогічній науці здебільшого розглядається її як процес соціального становлення особистості, тобто людина послідовно засвоює соціальні ролі, моделі поведінки та ціннісні орієнтації, стаючи частиною суспільства. Існують різні види соціалізації, наприклад, гендерна, політична, економічна, трудова, етнічна тощо. Окремо стоїть питання щодо освітньої соціалізації в ЗЗСО. Проблема виховання та розвитку учня в контексті соціалізації є надзвичайно важливою, оскільки саме учень, як особистість, що розвивається та навчається, є основним суб'єктом цього процесу.

На основі аналізу наукових публікацій ми визначаємо соціалізацію як двосторонній взаємопов'язаний процес, що передбачає взаємодію людини (дитини) із соціальним середовищем, де вона вчиться правилам, цінностям та способам взаємодії, а також самостійно відтворює моєлі цієї взаємодії, зокрема в початковій школі.

Досліджено, що *адаптація* є початковим етапом, так званим «приспосуванням» учня ВПО до нових умов (звикання до нового розпорядку дня, навантажень, фізичного середовища школи, подолання стресу, тривоги, пов'язаних зі зміною місця проживання та школи; формування емоційної стабільності у незвичному оточенні, засвоєння базових правил шкільного життя, взаємодії з учителями та однолітками тощо). Для учнів ВПО цей етап часто ускладнений пережитим травматичним досвідом, втратою звичного соціального кола та відчуттям невпевненості, що може продовжувати та ускладнювати процес пристосування.

З'ясовано, що соціалізація є тривалішим процесом, що спирається на адаптацію, передбачає активне засвоєння учнем ВПО соціальних норм, правил поведінки, цінностей і ролей, що є характерними для шкільного співтовариства. Дитина-ВПО, прибувши в нову школу, проходить процес *соціалізації*, коли вона засвоює правила поведінки в класі, звикає до нових навчальних програм, розуміє очікування вчителів і однокласників, вивчає місцеві звичаї. Водночас, вона проходить процес *інтеграції*, коли її приймають у дитячий колектив, вона знаходить друзів, починає брати участь у спільних заходах, відчуває себе повноправним членом класу та громади. На цьому етапі першокласник вчиться: будувати міжособистісні стосунки з однолітками та дорослими, розуміти та приймати шкільні традиції та вимоги, ефективно співпрацювати у групі, брати участь у спільній діяльності тощо.

Отже, соціалізація – це більше про як людина стає частиною суспільства через засвоєння його правил, а інтеграція – про як людина фактично вбудовується в суспільство і отримує місце в ньому. Соціалізація є передумовою для успішної інтеграції, а інтеграція, своєю чергою, створює сприятливі умови для подальшої соціалізації. Саме інтеграція свідчить про те, що школа стала для дитини ВПО не просто місцем навчання, а новим домом, де вона може почуватися комфортно, розвиватися та реалізовувати свій потенціал, незважаючи на виклики воєнного стану.

Підсумовано, що сутність цих процесів (адаптації, соціалізації та інтеграції) полягає у послідовному русі учня ВПО від початкового пристосування до нового середовища (адаптація), через активне засвоєння соціальних норм та ролей (соціалізація), до повного та гармонійного включення у шкільне життя, де він відчуває себе повноцінним членом спільноти (інтеграція). Усі ці етапи вимагають значної підтримки з боку педагогів, психологів, батьків та суспільства загалом для забезпечення успішного розвитку першокласника в ЗЗСО.

2. Визначено особливості процесу соціалізації та інтеграції учнів 1-го класу та окреслено основні напрями їх реалізації в умовах воєнного стану.

Зокрема, визначено, що *специфіка інтеграції дітей-ВПО у заклади початкової освіти Івано-Франківщини* полягає у комплексному характері викликів, що охоплюють психологічні, соціальні та організаційно-педагогічні аспекти. Ефективна відповідь на ці виклики вимагає системного підходу, координації зусиль адміністрації закладів освіти, педагогічного колективу, психологів, соціальних працівників та батьків задля забезпечення якісної освіти та благополучного розвитку кожної дитини.

За даними наших спостережень під час практичної діяльності виявлено, що першокласники з родин ВПО стикаються з унікальними викликами у процесі соціалізації, що походять від їхнього травматичного досвіду переїзду. Ці діти часто відчують: підвищену тривожність і стрес, спричинені зміною місця проживання та втратою звичного оточення, труднощі з адаптацією до нових шкільних правил, невідомих облич та іншого освітнього середовища, соціальну ізоляцію, що виникає через проблеми у налагодженні контактів як з однолітками, так і з дорослими, а також можуть мати проблеми з навчанням, включаючи зниження концентрації уваги та труднощі із засвоєнням матеріалу, зумовлені їхнім психоемоційним станом. Тому ц дослідженні нами окреслено деякі педагогічні стратегії щодо створення комфортного та розвивального освітнього середовища в ЗЗСО для цих учнів.

3. Обґрунтовано необхідність добору діагностичного інструментарію і розроблено методичні рекомендації, що сприятимуть ефективній соціалізації та інтеграції першокласників ВПО в освітньому середовищі початкової школи.

Для оцінки впливу на розвиток першокласника в школі, розроблено (систематизовано) завдання, що охоплюють її мотиваційну, емоційно-вольову, комунікативну та інтелектуальну сфери. Ми визначили три рівні соціалізації (високий, середній, достатній), використовуючи показники мотивація до навчання, активність у навчанні та ставлення до школи.

Наше дослідження підтвердило, що мотивація істотно впливає на адаптацію та соціалізацію дітей. Ставлення до навчання та рівень

пізнавальної активності школяра також залежить від мотивації та безпосередньо впливає на соціалізацію. Виявлено, що погіршення адаптації пов'язане зі зниженням рівня емоційно-вольового розвитку учня початкових класів. Експериментально доведено, що успішна соціалізація першокласників можлива за умови врахування розвитку їхніх мотиваційних, емоційно-вольових, комунікативних та інтелектуальних особливостей.

Визначено, що успішність адаптації дитини до шкільних умов є показником її рівня соціалізації, адже для повноцінної соціалізації молодших школярів важливим є індивідуальний підхід у вихованні, який враховує духовні потреби та особисті інтереси учня, зокрема ВПО. Такий підхід не тільки сприяє розвитку здібностей і формування належного ставлення до навчання, а й допомагає тим, хто стикається з труднощами у подоланні травми війни.

4. Запропоновано систематизоване організаційно-методичне забезпечення соціалізації та інтеграції у ЗЗСО дітей ВПО (учнів 1 класу)

Доведено, що гейміфікація, дитяче читання та музикотерапія слугують перспективними та ефективними педагогічними інструментами для підтримки соціалізації дітей ВПО у 1 класі ЗЗСО. Завдяки своїй здатності створювати безпечне освітнє розвивальне середовище допомагає дітям подолати стрес, розвинути комунікативні навички, засвоїти соціальні норми та відчутти себе повноцінною частиною нового колективу. Упровадження ігрових елементів в освітній процес дозволяє зробити адаптацію першокласників ВПО більш м'якою, цікавою та успішною, що є запорукою їхнього гармонійного розвитку та інтеграції в суспільство у складний час війни. Важливо, що ці і методика були спеціально розроблені для: підвищення мотивації до навчання у дітей ВПО, підтримки уваги та концентрації, допомоги у подоланні стресу та тривожності, що часто виникають у цих учнів під час інтеграції в нове шкільне середовище міста Коломиї.

Здійснено експериментальну перевірку даного методичного забезпечення в умовах сучасного освітнього процесу ЗЗСО (на прикладі учнів 1 класу). Педагогічний експеримент показав позитивну динаміку за обраними показниками в експериментальному класі, де вчителі використовували інноваційні методики для роботи з дітьми з родин ВПО в умовах війни, зокрема спостерігали деяке зростання рівня соціалізації учнів. Результати нашого дослідження підтверджують, що застосовані підходи виявилися ефективними: наприклад, в експериментальному класі середній рівень соціалізації зріс з 32% до 40%, високий – збільшився з 16% до 28%, що становить приріст на 12%, що є свідченням позитивного впливу цілеспрямованих методичних інструментів на соціалізацію першокласників ВПО.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження мета досягнута і всі завдання виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація першокласників до навчання у школі: маленькі секрети важливого досвіду. Таращанський академічний ліцей “Ерудит”. <https://erudite.pp.ua/adaptatsiia-pershoklasnykiv/>
2. Алексеєнко Т. Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики: науково-методичний посібник. К., 2007. 152 с
3. Андреева Г.М. Соціальна психологія. М., 2000. 164с.
4. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. К.: Вища школа, 1997. 200с.
5. Блинова О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Психологічні науки. 2016. Вип. 3(1). С.111-117.
6. Блинова О. Соціально-психологічна адаптація дітей із родин вимушених переселенців. <https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/b0291290-ca76-4853-a626-91ed18298689/content>
7. Бойко А.М. Соціалізація // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 834
8. Будник О. Б. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до соціально-педагогічної діяльності: теорія і методика: монографія. Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2014. 484 с.
9. Будник О. Трагедія українських дітей війни – глобалізація та цивілізаційні перехрестя сучасної доби. *Viae Educationis: Studies of Education and Didactics*, 2023. № 2(4). С. 7-15. <https://doi.org/10.15804/ve.2023.04.01>
10. Буроменський М. В. Міжнародний захист прав людини та права біженців. Навчальний посібник. К.: Академія, 2002. 412 с.
11. Використання навчальних комп’ютерних ігор в процесі вивчення математики в початковій школі. <https://uchil.net/?cm=106553>

12. Використання інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі на уроках образотворчого мистецтва.
<http://konferenzia.ukrainianforum.net/t54-topic>
13. Внутрішньо переміщені особи. <https://www.ioc.gov.ua/dashboardVpo/>
14. Волк Н.В. Соціалізація молодших школярів в умовах Нової української школи. Режим доступу: <https://naurok.com.ua/socializaciya-molodshih-shkolyariv-v-umovah-novo-ukra-nsko-shkoli-41356.html>
15. Гаврілова Л., Топольник Я. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. Інформаційні технології і засоби навчання, 2017. Том 61, № 5. С.1-14.
16. Гонтаровська Н. Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.07. Київ, 2012. 474 с.
17. Державний стандарт початкової освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87.
<https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
18. Жигірь В. І., Чернега О. А. Професійна педагогіка: навчальний посібник за ред. М.В. Вачевського. К.: Кондор-видавництво, 2012. 336 с.
19. Закон України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради), 2017.
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
20. Закон України «Про загальну середню освіту».
<http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/normativno-pravova-baza1.html>
21. Завацька Н. Є. Соціокультурні та психологічні аспекти адаптації особистості в сучасному соціумі: монографія. Луганськ: Вид-во Східноукраїнського національного університету імені В. Даля, 2012. 320 с.
22. *Зверєва І. Д. Сучасні парадигми соціальної педагогіки. Педагогічна в психологічна науки в Україні : збірник наукових праць до 15-річчя АПН*

України у 5 томах. Т. 1. Теорія та історія педагогіки. К.: Педагогічна думка, 2007. С. 87–95.

23. Ізотова Є.І. Індивідуалізація професійної діяльності педагогів і психологів і її вплив на соціалізацію молодших школярів. *Психологія і школа*. 2010. №1. С. 24-39.

24. Карамушка Л. М. *Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати: Метод. рекомендації*. Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2022. 52 с.

25. Качак Т. Література для дітей і дитяче читання у контексті сучасної літературної освіти: збірник науково-методичних статей. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2013. 132 с.

26. Кошалковська Л. Арт-терапія в роботі з першокласниками на етапі адаптації до шкільного середовища. Режим доступу: <https://super.urok-ua.com/art-terapiya-v-roboti-z-pershoklasnikami-na-etapi-adaptatsiyi-do-shkilnogo-seredovishha/>

27. *Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абриси. К.: ВіРА ІНСАЙТ, 2000. 444 с.*

28. Ломакін Г. Система соціально-психологічного супроводу людей, що зазнали наслідків травм війни. РМГР [інтернет]. 30, Червень 2024 [цит. за 10, Липень 2025]; 9(2). доступний у: <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/508>

29. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навч.-метод. посібник. К.: ІЗМН, 1998. 112 с.

30. Недря К. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф.*, Запоріжжя, 2 листоп. 2022 р. – Запоріжжя, 2022. С. 40–43. [https://dspace.hnpu.edu.ua/items/4bd4626d-d9a6-48b2-be069513eb15e382/full 23](https://dspace.hnpu.edu.ua/items/4bd4626d-d9a6-48b2-be069513eb15e382/full%2023)

31. Нікулочкіна О.В., Петрик О.В. Вплив інтернет-середовища на особистість молодшого школяра. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp1/Nikulochkina.pdf
32. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
33. Новікова О. Ф. Вимушена міграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. *Проблеми економіки*. 2018. № 3. С. 217-225.
34. Носенко Ю. Електронна інклюзія як ефективна стратегія забезпечення доступності і відкритості освіти. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: збірник наукових праць, 2016. № 2 (17). С. 116–123.
35. О. Зеленська про програму ментального здоров'я: Виявилося, що «сильні не ходять до психологів». 2024. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3703135-zelenska-pro-programu-mentalnogo-zdorova-viavilosa-silni-ne-hodat-do-psihologiv.html>
36. Образотворче мистецтво. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи. <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/pochatkova-shkola.html>
37. Петренко Л. Застосування гейміфікації у навчанні. <https://naurok.com.ua/stattya-zastosuvannya-geymifikaci-u-navchanni-141251.html>
38. Підтримка ментального здоров'я в часи війни. 2023. https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidtrymka-mentalnoho-zdorovya-v-chasy-viyny?__cf_chl_tk=g_bZCYWy3mQszdgOFXrd.r37vyknu.dxlNeTqOAg4yU-1720201405-0.0.1.1-3967
39. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>

40. Про затвердження комплексної програми підтримки внутрішньо переміщених осіб Івано-Франківської області на 2025-2027 роки. 2024. https://orada.if.ua/decision/1065-37-2024/?utm_source=chatgpt.com
41. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / за ред. З.Г. Кісарчук; уклад.: З.Г. Кісарчук, Я.М. Омельченко, Г.П. Лазос, Л.І. Литвиненко, Л.Г. Царенко. Київ : ТОВ Видавництво «Логос», 2015. 207 с.
42. Права дітей, що мають статус внутрішньо переміщеної особи. <https://www.hsa.org.ua/blog/prava-ditei-shho-maiut-status-vnutrisnyo-peremishhenoyi-osobi>
43. Раєвська Я.М. Особливості та напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2019.
44. Римаренко Ю. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний вимір. *Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія і практика: енциклопедія* / за ред. Ю. Римаренка. Київ: Довіра, 1998. 184 с.
45. Сайт психолога, соціального педагога Салій Раїси. <https://surl.lt/xhjnbg>
46. Самаренкова Т.О. Графічні диктанти для першокласників. *Всеосвіта*. <https://vseosvita.ua/library/graficni-diktanti-dla-persoklasnikiv-222734.html>
47. Слюсаревський М. М. Психологія міграції: навч. посібник; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Видання друге, перероблене та доповнене. Київ: Талком, 2018. 360 с.
48. Соціалізація та інтеграція дітей ВПО у громадах: рекомендації МОН. <https://osvita.ua/school/92618/>

49. Становище внутрішньо переміщених сімей із дітьми, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в умовах війни: результати дослідження. <http://surl.li/fjgts>
50. Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 року № 1322. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-utverdzhennia-ukrainskoi-na-a1322>
51. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори в 5 томах. Т. 3. К.: Радянська школа, 1977. С. 9–279.
52. Технології соціально-педагогічної роботи: навч. посібник / за ред. А.І. Капської. К., 2000. 370 с.
53. Титаренко Т. М. *Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації*: монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
54. Титаренко, Т. (2022). Соціально-психологічний супровід постраждалих унаслідок травматизації: євроінтеграційні перспективи. *Проблеми політичної психології*, 11(25), 7-23. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol25-Year2022-92>
55. Толстоухова С.В., Яременко О.О., Вакуленко О.В. та ін. Технології роботи з різними категоріями клієнтів центрів соціальних служб для молоді : методичний посібник. К.: ДЦССМ, Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. 88 с.
56. Чабан О. С. Психічне здоров'я в умовах війни: як його зберегти. 2022. <https://kremen-hospt1.com.ua/2022/12/27/psihichne-zdorovyua-pid-chas-vijni/>
57. Шебанова В.І. Практики консультування та терапії в кризових ситуаціях. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2017. 136 с.
58. Шебанова В.І. Психологічна допомога дитині, що зазнала насильства. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2017. 252 с.

59. Як допомогти особистості в період переходу від війни до миру: соціально-психологічний супровід: практичний посібник за наук. ред. Т. М. Титаренко, М. С. Дворник. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 154 с.
60. Budnyk, O. (2023). Features of the organization of the educational process in Ukrainian universities in the conditions of war: public challenges and realities. *Transformational processes of the social and humanitarian sphere of modern Ukraine in the conditions of war: challenges, problems and prospects*. Amantius Akimjak (ed.) Iurii Shcherbiak (ed.), Ružomberok VERBUM – vydavateľstvo KU, pp. 129-140. <http://naukskf.wunu.edu.ua/index.php/npskf/article/view/269>
61. Budnyk, O., Sajdak-Burska, A. (2023). Pedagogical Support for Ukrainian War-Affected Children: Future Teachers' Readiness to Work in Crisis. Comparative Analysis of Research Results in Ukraine and Poland. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 10 (3), 16-31. <https://doi.org/10.15330/jpnu.10.3.16-31>
62. Frankl, Viktor E. *Psychotherapy and Existentialism: Selected Papers on Logotherapy*. New York: Simon and Schuster, 1967.
63. Judith L. Herman. *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence-From Domestic Abuse to Political Terror: Audiobook*. https://audiobookstore.com/audiobooks/trauma-and-recovery.aspx?campaign=dynamic_ads_international&source=google&medium=ppc&gad_source=1&gclid=Cj0KCQjws560BhCuARIsAHMqE0F5RdcqlZkXtv8nTTkbWP6FFrwWkrz-TobwHcQFMzVUv-5pw9RLHYkaAkFYEALw_wcB
64. Nikolajchuk M. (2005). "The constituent elements of the mechanism of regulation of migration processes of the rural population", *Rehional'na ekonomika*, vol. 3, no. 37, pp. 105-112.

Матеріал для роботи з батьками дітей ВПО для успішної соціалізації в середовищі ЗЗСО (поради психолога)²

Як діяти, якщо дитина побачила щось шокуєче і налякана

1. Не сваріть і не соромте дитину за її переляк

2. Заспокоюйте, міцно-міцно обіймайте, зігрівайте своїм тілом, гладьте по спинці. Це допоможе зняти напругу

3. Нехай дитина плаче, якщо їй це потрібно. Не зупиняйте, не заговорюйте

4. Обговорюйте з дитиною те, що вона побачила. Це допоможе їй випустити страх назовні



5. Розповідайте дитині про свої почуття і страхи: «Мені теж було страшно»

6. Запропонуйте намалювати свій страх або те, що злякало. Це допоможе впоратися з емоціями

1. **У жодному разі не сваріть і не соромте дитину за її переляк.** Страх – природне й нормальне почуття, частина інстинктивної програми самозбереження. Він не піддається контролю в дітей, проявляється на фізичному рівні – здригання, плаксивість, порушення сну й апетиту, нервові тіки, затинання.

2. Якщо ви побачили, що дитина сильно налякана, заспокоюйте її, **міцно-міцно обіймайте, зігрівайте своїм тілом, гладьте по спинці** – це допоможе зняти напруження.

3. **Нехай дитина плаче, якщо їй це потрібно.** Не зупиняйте, не заговорюйте, дайте виплакатися, просто будьте поруч і показуйте свою любов.

4. **Обговорюйте з дитиною те, що вона побачила.** Проговоріть за дитину те, що вона не може сформулювати сама: *“Ти так сильно злякався, коли побачив...”*. Так ви допоможете їй випустити страх назовні. Як і будь-

² <https://nus.org.ua/2022/09/16/yak-dopomogty-dytyni-yaka-shokovana-vid-perezhytogo-pid-chas-vijny-porady-psyhologiv-dsns/>

яка сильна емоція, яка залишається всередині, страх “тисне” на дитину, створює постійне напруження. А якщо випустити його назовні, як повітря з кульки, він втрачає свою силу.

5. Під час розмови з дитиною спробуйте створити безпечну і спокійну обстановку, обіймайте її, якщо вона не проти. Говоріть повільно й неодмінно робіть паузи, щоби дитина мала час зрозуміти, а ви – тримати почуття під контролем.

6. Здебільшого, однієї розмови недостатньо й доводиться **повторювати багато разів різними словами, згадуючи подробиці того, що сталося.** Це варто робити до моменту, поки ви не відчуєте, що страх дитини поступово зменшується. І головне – підтримуйте дитину щоразу, коли вона згадує те, що трапилось, і хоче поговорити про це (“*А пам’ятаєш, мамо, як я злякалася вибуху?*”).

7. Розповідайте дитині про свої почуття і страхи: “*Мені теж було страшно*”. **Дозвольте собі й дитині боятися** – не намагайтеся переконати її в тому, що насправді вона не боїться, що в неї не було приводу боятися, або в тому, що насправді все це не страшно.

8. Запропонуйте намалювати свій страх або те, що злякало, – це допоможе впоратися з емоціями. Дитина сама обере, у який спосіб це зробити. Деякі діти малюють або ліплять сцену, якої злякалися, з точністю до найдрібніших деталей. Деякі покривають листи чорною або червоною фарбою, до дірок черкають на папері ручкою. Не варто спрямовувати дитину до якогось “правильного” шляху вираження або оцінювати художній рівень результату, адже основне – виплеснути назовні те, що гнітить дитину всередині.

9. Пам’ятайте: **дитина не вміє керувати своїми почуттями та емоціями.** Та й не всім дорослим це добре вдається. Тому головне завдання – допомогти дитині в цьому.

**Схема експертної оцінки учителями рівня соціалізації
першокласників в освітньому процесі ЗЗСО**

ІНСТРУКЦІЯ

Вельмишановний колего, просимо Вас, виходячи з Вашого досвіду та спостережень протягом перших 45 днів навчального року за кожним учнем у школі, оцінити його рівень його соціалізації в умовах навчальної діяльності за такими ознаками:

Бал “3” надається тому учневі, в якого на момент тестування спостерігаються стабільна пізнавальна активність, працездатність, саморегуляція поведінки, високий інтерес до навчальної діяльності.

Бал “2” отримує учень, в якого спостерігається коливання пізнавальної активності, певні ознаки втоми та нерівномірної працездатності, а також відносно стійка саморегуляція поведінки і достатній рівень інтересу до навчальної діяльності.

Бал “1” надається учням, у яких є проблеми пізнавальної діяльності, ознаки вираженої втоми чи дезадаптації, недостатній рівень саморегуляції поведінки, та нестабільного інтересу до навчальної діяльності.

Схема експертної оцінки батьками рівня психологічних умов соціалізації першокласників у процесі навчальної діяльності в ЗЗСО
ІНСТРУКЦІЯ

Вельмишановні батьки, просимо Вас охарактеризувати особливості умов соціалізації вашої дитини за наведеними нижче ознаками. Дані будуть використані для вдосконалення навчально-виховного процесу в школі. Просимо визначитися відверто і врахувати, що добрих і поганих відповідей немає. Вкажіть до якої групи ознак ближче Ваша дитина.

1. Спостерігається високий інтерес до навчальної діяльності, відсутність будь-яких проявів втоми, висока саморегуляція поведінки під час виконання домашніх завдань.
2. Інколи є високий інтерес до навчання, а іноді недостатній, є ознаки незначної втоми після школи і деякі труднощі в саморегуляції поведінки під час виконання уроків.
3. Інтерес до школи знизився, є ознаки втоми та апатії після уроків, проблеми з саморегуляцією поведінки під час виконання домашніх завдань.

Як вберегти психічне здоров'я дитини під час війни³

Під час війни ментальне здоров'я дітей є дуже важливим, бо це віддзеркалюються на їхньому навчанні у школі (очно чи онлайн). Тому у цій статті приведено важливі тези, які є актуальні і пропонуємо врахувати у контексті нашої дипломної роботи.

I. ВИМКНУТИ ЗВУК

У певний момент може знадобитися трохи завмерти, натиснути кнопку “стоп”. Навіть в часи, коли всі вкрай залежні від оперативної інформації, об'єм даних треба регулювати. Постійно на зв'язку потрібно бути із рідними, новини та дописи в соціальних мережах читати цілодобово не потрібно. Надлишок фактів, більшість з яких або не підтверджена офіційно або просто є власною думкою дописувача, втомлює мозок, перевантажує свідомість. Людина перестає швидко аналізувати, отже, швидкість реакцій на ситуацію погіршується.



Картина «Тиша будь ласка» (Isaac Oropku Badu)

II. ДРІБНА МОТОРИКА

Дуже допомагає письмо або малювання. Не має значення, що записувати або про що буде малюнок (це може бути щоденник, список справ на день,

³ Main School. URL: <https://mainschool.ua/advie>

рецепт улюбленої страви або просто роздуми чи ланцюжок нічим не пов'язаних слів; це може бути сюжетна картинка, малюнок сім'ї або схематичне зображення приміщення, де зараз знаходиться людина чи просто круги та квадрати в довільному розташуванні тощо). Дрібна моторика змушує мозок, нехай не усвідомлено, сконцентруватися на виконанні завдання, тобто одночасно відволікатися та тренуватися.



III. СПОРТ

Фізичні заняття можуть дещо розбавити психічну напругу. Згодяться найпростіші вправи: махи, нахили, присідання, віджимання. Людина може просто розминати кисті рук чи повертати голову вліво-вправо. Важливо в цей момент концентруватися саме на фізичних вправах.



IV. СТРУКТУРУВАТИ ПРОСТІР

За можливості, приміщення, в якому перебуває людина, слід розділити на звичні зони та закріпити за ними непохитний статус. Ось тут ми їмо (виключно тут), ось тут ми граємося (виключно тут), це - наша спальна зона (спимо тільки там), це - зона для масових зборів (важливі питання вирішуються лише в її межах). Організоване приміщення – це завжди про безпеку, безлад в кімнаті – це про дисбаланс та погіршені умови для розслаблення і відпочинку.



V. СТРУКТУРУВАТИ ЧАС

Якщо дозволяє ситуація, день має бути визначеним. Як генерально, так і погодинно. Спочатку, треба класифікувати всі події дня за категоріями (їжа, навчання, робота, гра, відпочинок, спілкування, безділля тощо) та виділити для них час в загальній тривалості (2 години на їжу, включно з приготуванням, 30 хвилин на ігри та ін). А потім розписати графік, розпорядок дня згідно обраних категорій. Структурність діяльності надає відчуття контролю за ситуацією. Чим точніше вдається слідувати власному плану дій, тим впевненіше почуває себе людин



VI. ГІГІЄНА СИГНАЛІВ ДО ОТОЧЕННЯ

Слід пам'ятати, що реакція на події, в будь-якій формі вираження, в першу чергу, впливає на тих, хто поряд. У кожної людини є власне коло “отримувачів меседжу”. Чим вище посада або суспільний статус — тим це коло ширше. Вкрай важливо розуміти, які сигнали людина транслює своїми висловлюваннями чи діями. Паніка, істерика, страх, негативізм, токсичність, зневірення або впевненість, позитивний настрій, віра, взаємопідтримка, безпека, професійність. Незважаючи на легкість способів розповсюдження — кожен зараз має профіль в соцмережах - більшість думок та реакцій, які з'являються в кризовому стані, варто не озвучувати взагалі.



VII. БРАТИ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИВАЖЕНО

Найважливіший чинник збереження психічної стабільності – розуміння, що людина може контролювати в кризовій ситуації, а які події від неї не залежать. Кожен має взяти відповідальність спочатку за своє життя, потім –

за життя своїх близьких, після того – за життя людей поряд. Але виключно в такій послідовності. Забезпечивши адекватність власних реакцій, можна, на цьому підґрунті, потурбуватися про свою сім'ю і лише налагодивши комфорт та безпеку на мікрорівні, людина матиме ресурс та силу піклуватися про інших на макрорівні. Ресурсна та стабільна людина, яка підготувала до кризи, в першу чергу, себе, може принести значно більше користі, ніж людина травмована та хаотична, але з великим бажанням зробити хоч щось хоч для когось.



VIII. ПОЗИТИВНА СОЦІАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ

Кризова ситуація відбувається тут і зараз та займає все місце в думках та діях людини. Але так не може тривати вічно. День за днем, хвилиною за хвилиною людина має вибудовувати картину безпечного майбутнього. Спочатку – подумки, далі – у справах. Варто щодня орієнтуватися на позитивні здобутки. Аналіз дня можна проводити ввечері або на ранок, ставити плюси за все добре, що відбулося. Позитивних помічників слід шукати всюди: це може бути смачна вечеря або телефонна розмова з рідними, навіть, прості банальні обійми надають сил, бо, по-перше, запускають фізіологічну реакцію щастя (ті самі гормони: ендорфін та оксітоцин), а, по-друге, просто надають змогу відчувати живу людину поряд.

Арт-терапія для дітей ВПО (вправи і ідеї для батьків)⁴

Арт-терапія допомагає знайти приховані у підсвідомості проблеми, відтворити їх у символічному вигляді та переосмислити, позбутися нервового напруження. Особливо актуальна арт-терапія для дітей, адже вони зазвичай ще не вміють формулювати та висловлювати свої почуття, або соромляться розповісти, що з ними відбувається. На щастя, для арт-терапії не обов'язково кудись йти, багато вправ можна виконувати просто вдома!

**Арт-терапевтичні заходи для молодших школярів.****1. Збирайте каміння на вулиці.**

Поставте їх у духовку при 120 С, поки вони не стануть теплими на дотик. Візьміть кольорові олівці та розтопіть їх на камені. Між різнокольоровим таненням воску та запахом ви не просто створюєте мистецтво, а й даруєте їм повний сенсорний досвід.

2. Активуйте свої почуття за допомогою тактильного малювання пальцями.

Візьміть крем для гоління і додайте харчовий барвник. Нехай ваша дитина нанесе його на щільний папір, а потім дайте йому висохнути, щоб створити унікальний мармуровий ефект. Візьміть сирий рис і «бризгніть» спирт і харчовий барвник. Коли він висохне, викиньте його в пластиковий контейнер і дайте дитині покопатися в ньому – це чудовий сенсорний контейнер.

Змішайте кукурудзяний крохмаль і воду, щоб отримати ідеальну консистенцію. Додайте порошок желе (цитрусові аромати добре активізують почуття). Дозвольте своїй дитині робити з такою кашою що завгодно. Поговоріть про те, як це на дотик, як воно пахне тощо.

⁴ <https://dity.in.ua/statti/rozvitok-i-vikhovannya/art-terapiya-dlya-ditey-vpravi-i-idei-dlya-batkiv>

Арт-терапія для будь-якого віку:

1. Вийдіть на вулицю

Заохочуйте дитину шукати природні матеріали, які йому подобаються. Включіть цей об'єкт у колаж або попросіть малюка намалювати його – зробіть це основою будь-якого мистецького досвіду.

2. Сядьте з дитиною на сеанс арт-терапії Round Robin.

Кожен із вас починає малюнок, а потім через кілька хвилин поміняйте роботи місцями, щоб інша особа взяла на себе та продовжила малювати, і продовжуйте обмінюватись частинами кожні кілька хвилин. Це чудове заняття для невербальної комунікації та самовираження, воно може призвести до веселих маленьких малюнків!

Пам'ятайте, що мистецтво, створене вашою дитиною, — це подарунок, і не намагайтеся покращити його. Мистецтво Round Robin — це чудова вправа для розвитку ширшої перспективи. Це вчить батьків і дітей сприймати і приймати те, що робить інша людина; це дозволяє вам грати один з одним, і частіше за все взаємодія може стати справді веселою та змістовною.



Техніка самостійної арт-терапії для дітей

Іноді вашій дитині чи підлітку може бути корисно провести час у тиші, займаючись мистецтвом наодинці. Ця вправа може допомогти вашій дитині розслабитися, знайти спокій і зміцнити впевненість. Багато книжок-розмальовок сприяють відпочинку та догляду за собою, але пам'ятайте, що вони не є заміною справжньої арт-терапії.

Ось кілька ідей, які допоможуть вам підтримати вашу дитину за допомогою корисних самостійних технік арт-терапії.

1. Розмальовки

Знайдіть книжку-розмальовку або роздрукуйте кілька сторінок-розмальовок з Інтернету. Ще одна чудова ідея арт-терапії — створити ілюстрований щоденник снів. Подбайте про те, щоб під рукою було багато кольорових олівців, фломастерів та інших предметів мистецтва.

2. Підказки до малювання

Якщо ваша дитина відчуває, що застрягла, спробуйте дати їй арт-терапевтичну підказку, наприклад «Намалюйте свою улюблену справу» або «Як для вас виглядає щастя?»

3. Ліплення

Пластик, глина або навіть художні матеріали, як-от повітряні кульки, можна використовувати для створення невеликих скульптур. Це чудове заняття для розвитку дрібної моторики та використання уяви.

4. Живопис

Заохочуйте дитину експериментувати з різними кольорами та засобами, такими як акварель або навіть пальчикові фарби, які сприятимуть розслабленню. Арт-терапія не потребує абстрактного малювання, тому запропонуйте своїй дитині спробувати автопортрет, натюрморт чи будь-що.

5. Колаж

Зберіть старі журнали, газети, обгортковий папір або будь-які інші матеріали, які є у вас вдома, щоб зробити колаж. Це цікавий спосіб створювати мистецтво з перероблених матеріалів.

6. Фотографія

Фотографування за допомогою фотокамери, мобільного телефону чи планшета може бути цікавим способом задокументувати навколишній світ.

7. Зентангл-малюнок

Це тип малювання, який використовує повторювані візерунки для створення зображень. Це може бути чудовим способом розслабитися.

8. Мистецтво природи

Збирайте листя, палички, квіти або будь-які інші предмети з природи, щоб створити колаж або скульптуру. Це чудова активність, якщо ви відчуваєте зв'язок із природою.

9. Виготовлення маски

Виготовлення маски — це цікавий спосіб досліджувати різні особистості, позитивні та негативні емоції. Багато арт-терапевтів

використовують цю техніку, оскільки це може бути дуже катарсичним досвідом. Для виготовлення маски можна використовувати пап'є-маше або навіть перероблені матеріали.



Що відбувається в мозку, коли ви створюєте мистецтво?

Практика створення мистецтва за своєю суттю заспокоює та розважає, але вона також дуже корисна для мозку кожного. Будь-який спосіб вираження візуальної творчості – чи то малювання, ліплення, створення альбому для вирізок чи прикрашання кімнати – розширює ваш розум і відкриває нові способи спілкування.

Створення мистецтва може активувати центр винагороди вашого мозку, знизити рівень кортизолу та, як наслідок, стресу. Ви можете використовувати творче вираження, щоб дослідити незнайоме почуття, виразити гнів чи смуток або просто відчути радість.

Мистецтво – це візуальне відображення ваших почуттів та ідей

Створення мистецтва — чудовий спосіб допомогти вашій дитині сприймати свої почуття. Якщо ваша дитина відчувається приголомшеною, сердитою чи сумною, заведіть їй художній щоденник і запропонуйте намалювати те, що відбувається. Мистецтво може допомогти їм висловити свої почуття назовні та почати розуміти їх.

Якщо ваша дитина переживає серйозні зміни в житті, наприклад, розлучення або сумує через смерть близької людини, арт-терапевтичні вправи також можуть бути корисним інструментом. Це може надати їм спосіб висловити своє горе і почати працювати над своїм сумом. Створення візуального представлення їхніх думок і почуттів може допомогти вашій дитині навчитися справлятися з важкими ситуаціями.

Мистецтво також можна використовувати як профілактичний засіб для зняття емоційної напруги. Якщо ваша дитина відчуває стрес або тривогу, створення мистецтва може допомогти їй візуально висловити свої почуття та подолати емоційний стрес, перш ніж він стане непереборним.

Техніки арт-терапії можуть зблизити членів сім'ї

Коли батьки і дитина творять мистецтво разом, це сповільнює все. Це створює можливість поділитися діяльністю, яка за своєю природою є творчою та веселою, відкритою та прийнятною. Найважливіше те, що це створює простір і тишу, де ваша дитина може відчути підтримку та почутість.

Як батьки, ми витрачаємо багато часу на те, щоб наглядати за нашими дітьми в повсякденних справах – чи то возити їх до школи, обідати, виконувати домашнє завдання чи поговорити перед сном.

Однак важливо пам'ятати, що створення мистецтва вдома дуже відрізняється від арт-терапії онлайн з дипломованим професійним арт-терапевтом.

Арт-терапія – це психотерапевтичні стосунки, які застосовують психологічну теорію до творчого процесу.

Якщо дитина бореться з психічним або поведінковим розладом, робота з арт-терапевтом може бути важливою частиною загального плану лікування. Однак є способи використовувати мистецтво вдома, щоб підтримати терапевтичні цілі або дати дитині інший інструмент або механізм подолання, щоб допомогти у часи лиха чи тривоги.

Фотоматеріали під час проведення експериментального дослідження







Сертифікати про участь у тренінгах та курсах підвищення кваліфікації



МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ



ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ
ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Івано-Франківський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
Івано-Франківської обласної ради

СЕРТИФІКАТ

про підвищення кваліфікації
засвідчує, що

Волошенюк Яна Романівна

з 06.04.2023 р. до 10.04.2023 р.

пройшов (пройшла) навчання в групі “Учителі початкових класів
Варіант 1-П (УПК)” за такими навчальними модулями:

Назва навчального модуля	Кількість годин
1. Інклюзивна освіта	8 год
2. Методика навчання з конструктором ЛЕГО	8 год
3. Нормативно-правові документи	8 год
4. Самостійна робота	6 год
Всього: 30 годин (1 кредит ECTS)	

та удосконалив (ла)(підвищив) (ла) професійну компетентність щодо:

- організації освітнього процесу в умовах інклюзії
- вміння конструювати уроки з використанням ЛЕГО
- дотримання вимог нормативно-правової бази для організації освітнього процесу

Ректор



Р. Зуб'як
17.04.2023 р.



ПК02136376/УПК1-П/06/009880/23



МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ



ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ
ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Івано-Франківський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
Івано-Франківської обласної ради

СЕРТИФІКАТ

про підвищення кваліфікації
засвідчує, що

Волошенюк Яна Романівна

з 12.02.2024 р. до 16.02.2024 р.

пройшов (пройшла) навчання в групі “Учителі (викладачі) англійської мови, керівники гуртка Варіант 1.1 (УАМ)” за такими навчальними модулями:

Назва навчального модуля	Кількість годин
1. Інклюзивна освіта	8 год
2. Методика автентичного навчання іноземної мови	8 год
3. Самостійна робота	6 год
4. Розвиток цифрової компетентності	8 год
Всього: 30 годин (1 кредит ECTS)	

та удосконалив (ла)(підвищив) (ла) професійну компетентність щодо:

- організації освітнього процесу в умовах інклюзії
- вміння конструювати комунікативні види мовленнєвої діяльності
- використання цифрових ресурсів та інструментів в освітньому процесі

Ректор



[Signature]

І Зуб'як
22.02.2024 р.



ПК02136376/УАМ1.1/02/004419/24

Суб'єкт підвищення кваліфікації
ГО «Платформа ОСВІТИ», ЄДРПОУ 43830174, КВЕД 85.59



Сертифікат

№7823271613667765487

засвідчує що

Захарук Яна Романівна

підвищував(ла) кваліфікацію

за темою:

**“Впровадження ігрових технологій та конкурсів
для стимулювання мотивації учнів. Вчитель”**

та отримав(ла) практичні та теоретичні знання відповідно до програми
підвищення кваліфікації вказаної теми.

Тривалість: 2 (дві) години/0,1 кредиту (ЄКТС)

Автор тренінгу: Молодик К.Ю.

Затвердив: директор ГО "ПЛАТФОРМА
СТАВІЦЬКА Г. О.

Дата видачі: 01.08.2024



pifa.com.ua

Сертифікат розроблено відповідно до п-13 постанови КМУ від 21 серпня 2019 року №800 (зі змінами та доповненнями
внесеними постановою КМУ від 27 грудня 2019 року №1133)





Освітній Хаб
МІСТА КИЄВА



СЕРТИФІКАТ ЗА ПРОХОДЖЕННЯ

КУРСУ Емоційний інтелект

ОТРИМАВ(-ЛА): Захарук Яна

В обсязі - 28 годин



МАЙ-КУВАЧОВА Н.С.
ОСВІТНІЙ ХАБ МІСТА КИЄВА

ДАТА 28.04.2025 № 88121645

РЕЄСТРУЙСЯ НА EDUHUB.IN.UA



СЕРТИФІКАТ

ЗАСВІДЧУЄ ЩО

Захарук Яна Романівна

успішно завершила тренінг "Створення та функціонування безпечного інклюзивного простору для дітей раннього віку під час війни" (30 годин)

Львів, Листопад 2024

Yulie Khromchenco

Director of operations in
Eastern Europe, ESI



Суб'єкт підвищення кваліфікації
ГО «Платформа ОСВІТИ», ЄДРПОУ 43830174, КВЕД 85.59



Сертифікат

№6673747453192368182

засвідчує що

Захарук Яна Романівна

підвищував(ла) кваліфікацію

за темою:

**“Інклюзія. Готовність педагогів та батьків дітей
з ООП до взаємодії.”**

та отримав(ла) практичні та теоретичні знання відповідно до програми
підвищення кваліфікації вказаної теми.

Тривалість: 2 (дві) години/0,1 кредиту (ЄКТС)

Автор тренінгу: Михайлова Л.М.

Затвердив: директор ГО "ПЛАТФОРМА ОСВІТИ"
Ставицька Г. О.

Дата видачі: 16.09.2025



pifa.ua

Сертифікат розроблено відповідно до п-13 постанови КМУ від 21 серпня 2019 року №800 (зі змінами та доповненнями
внесеними постановою КМУ від 27 грудня 2019 року №1133)

